

Diep gevallen

De malversaties van De Geer en Lefèvre de Montigny

1. Een ongeluk

Op 30 december 1905 had de *Nederlandsche Financier* op haar voorpagina over de Hollandsche Hypotheekbank droevig nieuws te melden. 'Naar bericht wordt heeft Jhr. de Geer, directeur dezer instelling, het ongeluk gehad uit den trein te vallen waardoor hij ernstig verwond raakte. Volgens latere geruchten zou de gewonde heden zijn overleden.' Al spoedig zou blijken dat het overlijdensbericht te voorbarig geweest was. De ongelukkige directeur had weliswaar een flinke smak gemaakt, maar was nog wel degelijk in leven. Bij het lezerspubliek van de *Nederlandsche Financier* en al die andere kranten die hier al snel bovenop sprongen, maakte eventuele opluchting ongetwijfeld snel plaats voor andere gevoelens. In de dagen die volgden bleek namelijk dat De Geer, 60 jaar oud, samen met zijn mededirecteur Lefèvre de Montigny, 37, hoofdverdachte was in een allengs omvangrijker wordende fraudezaak.

Uiteindelijk zou vastgesteld worden dat door zwendel van genoemde heren een bedrag van ruim vier miljoen gulden verdwenen was. Ter vergelijking: voor de Nederlandse defensie werd in 1910 in totaal 44 miljoen gulden uitgegeven. Als men bedenkt dat deze post in 1995 gegroeid was tot circa 13,4 miljard gulden, valt wel enigszins in te zien hoe groot de ramp was. Die moet op eenzelfde lijn gesteld worden als het springen van de Barings Bank, nadat een frauduleuze employé te Singapore het ene na het andere fortuin op de valutamarkt en allerlei andere markten vergokt had. Terwijl deze Nick Leeson vervolgens via de media tot een soort volksheld uitgroeide - zijn autobiografie verscheen niet lang na zijn aanhouding - was er bij De Geer en Lefèvre de Montigny na het openbaar worden van hun daden weinig van bewondering of verering te merken. Het ging hier om heren van stand, ruim bemiddeld en door en door fatsoenlijk - naar iedereen aannam. Mensen die woonden in grote chique huizen en verkeerden in de hoogste kringen. Hun val is een nader onderzoek waard, want zo heel erg veel is er niet bekend over ontmaskering en bestraffing van Nederlandse deftigheid. Wat gebeurde er eigenlijk met zulke mensen

en hun families? Hoe groot was de schandvlek en hoe onuitwisbaar was die?¹ In het eerste deel van dit artikel zal het gaan om de fraude, de berechting en de reacties daarop, in het tweede deel (vanaf paragraaf 8) om het verdere lot van de fraudeurs en hun families.

2. Aanklacht en berechting

Jonkheer Theodoor Anne Carel de Geer en Johan Jacob Lefèvre de Montigny werden er in het tegen hen gevoerde strafproces van beschuldigd als directeuren gezamenlijk en individueel uiteenlopende bedragen aan kasgeld, obligaties en pandbrieven te hebben verduisterd. Naast de Nederlandsche Hypotheekbank was ook een ander bedrijf gedupeerd: de Nederlandsche Maatschappij van Zekerheidsstelling voor Ambtenaren en Beambten, waarvan Lefèvre de Montigny sinds de oprichting in 1891 directeur was. De in Amsterdam gevestigde bedrijven hadden in 1905 een kapitaal van respectievelijk drie miljoen en vijf miljoen gulden, terwijl bij het eerste ruim 38 miljoen gulden aan pandbrieven in omloop was en bij het tweede voor 22,5 miljoen gulden aan obligaties geplaatst was. Bij de Nederlandsche Maatschappij van Zekerheidsstelling bedroegen de verliezen bijna twee miljoen gulden, bij de Nederlandsche Hypotheekbank ruim twee en een kwart miljoen gulden.

Een plotselinge koersdaling voor beide bedrijven op 27 december 1905 was het startsein geweest voor een spectaculaire reeks gebeurtenissen: ontslag van de naar Brussel gereisde Lefèvre de Montigny als directeur van De Nederlandsche Maatschappij van Zekerheidsstelling; een conferentie op het bureau van het openbaar ministerie met commissarissen van de Nederlandsche Hypotheekbank en De Geer, bevel tot aanhouding van beiden; terugkeer en zelfmelding van De Montigny, vrijwel direct gevolgd door een bekentenis; poging van De Geer om aan arrestatie te ontkomen door uit de trein te springen; huisarrest van de gewonde in Hilversum; uitvoerig verhoor aan het ziekbed en vervolgens overbrenging naar het Amsterdamse Huis van Bewaring. Het parket had vervolgens meer dan een half jaar nodig gehad om de tenlastelegging - de dagvaarding was 21 pagina's folio groot - voor te bereiden.

Intussen kon het publiek getuige zijn van de berechting door de aandeelhouders van degenen die voor dit debacle verantwoordelijk waren. Steeds grotere aantallen bij de bank gedeponeerde pandbrieven² waren na controle door de bewindvoerders in de kranten als 'verduisterd of gestolen' opgegeven. Volgens de verslagen vonden 'stormachtige vergaderingen' plaats waarbij tekst en uitleg geëist en commissarissen het vuur na aan de

schenen gelegd werd. Toen het proces begon, was onder andere door deze vergaderingen al het nodige bekend geworden over de toedracht en het toezicht dat zo falikant gefaald had.

Op 24 oktober 1906 begon de eerste van een reeks van maar liefst achttien zittingen die de Amsterdamse rechtbank aan de zaak wijdde. Twaalf waren nodig voor getuigenverhoren, vijf voor pleidooien en requisitoir (dat duurde van half elf 's ochtends tot zes uur 's middags met slechts een uur pauze) en één voor het vonnis, dat onder enorme publieke belangstelling werd gewezen op 5 januari 1907. De publieke tribune was gedurende het hele proces overvol. Verslaggevers signaleerden de aanwezigheid van 'de fine fleur van stad en land', waaronder ook onvermijdelijk 'een aantal dames'. Er viel dan ook het nodige te bekijken. Een opmerkelijke parade van prominente Nederlanders moest als getuige acte de présence geven. In de eerste plaats de dertien commissarissen. Een en al deftigheid en soliditeit. Een oud-minister, leden van de Eerste Kamer, van de Tweede, commissarissen der Koningin, een burgemeester, een lid van de Rekenkamer en van de Hoge Raad. Zoals *Het Volk* schreef: 'Kan men het mooier bij elkaar zoeken?' Verder allerlei bekende figuren uit het zakenleven, heren van de Beurs, chefs van handelshuizen. Voor het ophelderen van bepaalde details kwamen ook enkele ondergeschikten getuigen, maar in hoofdzaak was het de Grote Wereld die uitleg moest geven. En die gaf ze - knarsentandend.

Dat er door de malversaties van de directeuren immense verliezen waren, stond inmiddels vast. Het bezwarende materiaal was overweldigend. De vraag was hoe het zover had kunnen komen en of alleen de verdachten aansprakelijk gesteld moesten worden. Spoedig bleek dat de heren commissarissen al lang geweten hadden dat De Geer niet alle kwaliteiten bezat die een bankdirecteur zou moeten hebben. Hij gold als 'luchtig en vluchtig', gaf G. Vas Visser toe. Op zijn sterfbed had jonkheer Herman de Geer, mede-oprichter van de Hollandsche Hypotheekbank, hem gewaarschuwd tegen de financiële relaties van zijn broer en mededirecteur en gewezen op een ongedekte prolongatiepost. Ook kende Vas Visser De Geers dromen in één klap miljonair te zullen worden met geëlectriseerde melk ('bliksem-melk'), of plantenboter, of een mijnonderneming. Ook andere collega's waren bekend geweest met zijn reputatie als 'ultra-optimist', zijn incidentele financiële problemen en geruchten over zijn gespeculeer. Om die reden hadden zij na het overlijden van zijn broer Herman de Geer in 1894 zeer tegen zijn zin niét zijn zwager Van Reenen, die volgens zijn eigen getuigenis wel eens geld aan hem leende, tot nieuwe mededirecteur benoemd, maar de zesentwintigjarige Lefèvre de Montigny, een flinke jonge man van keurige komaf en met uitstekende papieren. Als 'tegenwicht tegen die

luchthartige geneigdheid', zoals president van de Raad van Toezicht en lid van de Hoge Raad mr. A. Eyssel tijdens zijn getuigenis meedeelde. Volgens De Geer was het een fatale beslissing geweest: 'Wanneer benoemd ware geworden den man dien ik op de voorgrond stelde, had ik niet op deze bank gezeten.'

Het was een moeizame samenwerking geweest, waarbij Lefèvre de Montigny in overleg met zijn commissarissen zich vooral met de hypotheek bezig ging houden. Ergens in 1898 zou hij door het personeel van de bank gewaarschuwd zijn tegen de 'krabberijen' van De Geer in de boeken en verschillende onregelmatigheden hebben vastgesteld. Hierop was De Geer het kasboek afgenomen. Bij een diner in het Amstel Hotel na een algemene aandeelhoudersvergadering in 1899 had De Montigny vervolgens, naar hij stellig beweerde, drie commissarissen ingelicht over een ongedekte prolongatie van zijn collega ter waarde van een ton. Die hadden echter met deze kennis niets gedaan. De commissarissen ontkenden op dit punt, zij konden zich niets van zo'n mededeling herinneren.

Blijkbaar had zich langzaam een *partnership in crime* ontwikkeld. Wanneer exact is niet te zeggen, maar wel komt uit de zittingsverslagen naar voren dat met name familieomstandigheden van De Geer een rol speelden bij het gezamenlijk verder afglijden naar misdaad en bedrog. Op de vierde zitting vermeldde Lefèvre de Montigny - tot verontwaardiging van zijn mede-beklaagde die deze zaak niet opnieuw opgerakeld wilde zien - dat De Geer in 1898 een moeilijke tijd beleefde. Diens zoon ging toen failliet en De Montigny had hem geholpen alles weer in orde te maken en zijn naam te redden. Maar wel op kosten van de Nederlandsche Maatschappij van Zekerheidsstelling voor Ambtenaren en Beambten. 'Kerel, kerel, wat zou ik moeten doen, als ik jou niet had', zou De Geer toen nog met tranen in de ogen tegen hem gezegd hebben.

In zijn slotpleidooi zou de advocaat van De Geer op deze geschiedenis, nu die toch in de openbaarheid was gebracht, terugkomen om er de oorzaak van de malversaties mee aan te wijzen. De Geer zou 20 jaar 'trouw directeur' geweest zijn en tot geknoei gekomen zijn om zijn zoon aan een baan te helpen. Diens opleiding was mislukt en het kostte de vader f 125.000 om hem weer fatsoenlijk aan de slag te krijgen. Maar de pogingen van zijn mede-beklaagde en diens verdediger om De Geer als aanstichter van alle kwaad voor te stellen, sneden volgens mr. Muller Massis geen hout. De Montigny had voordat die moeilijkheden zich voordeden ook al geheel zelfstandig allerlei malversaties gepleegd - hij was veeleer de *auctor intellectualis* van de gezamenlijke fraudes. Fraudes die uiteindelijk steeds wanhopiger pogingen waren geweest om eerdere fraudes aan het oog te onttrekken. En waar de betrokken directeuren, naar de verdedigers

verzekerden, dus ook niets aan overgehouden hadden. Over jonkheer De Geer meldde diens pleiter dat hij 'een lange rij van familieleden en plaatsgenooten' zou kunnen oproepen, die allen zouden bevestigen dat hij eenvoudig leefde, 'eenvoudiger dan met zijn inkomen in overeenstemming was'.

3. Life imitating art?

Een geschiedenis van steeds groter zwendel, standgenoten die onvoldoende toezicht houden en uiteindelijk verlies van eer en rang: tot op zekere hoogte was hier sprake van *life imitating art*. In 1881 had Marcellus Emants in zijn *Jong Holland* - door Pierre Dubois 'de eerste realistische roman van de moderne literatuur' genoemd - een verhaal verteld dat hier als het ware nagespeeld werd. De gelijkenissen waren in ieder geval frappant: een deftig bankier, Henri Scheffer, raakt in de problemen en pleegt, bijgestaan door een cynische oomzegger, fraude om oplopende tekorten aan het oog te onttrekken. Hij komt al doende steeds meer klem te zitten, tot er geen uitweg meer is. Hij vlucht naar het buitenland, het schandaal breekt los en schande daalt neer over de familie. Het boek schildert maatschappelijke verhoudingen en toestanden die volgens Dubois gewoonlijk verdoezeld of gerelativeerd werden. Wat overigens niet betekende dat die zaken voor tijdgenoten onbekend waren.

Zo was het vaderland niet lang voor het verschijnen van het boek getuige geweest van enkele bankschandalen, waaronder een in Rotterdam, met de befaamde Lodewijk Pincoffs in de hoofdrol. Emants verklaart in zijn voorwoord nadrukkelijk dat dit Rotterdamse schandaal geen model heeft gestaan voor het door hem vertelde verhaal en dat tussen het bedenken en verschijnen ervan vele jaren verstreken zijn. Hij wilde voorkomen dat zijn boek als een sleutelroman beschouwd zou worden en volgens Dubois was dat terecht omdat er meer punten van verschil dan overeenkomsten waren. In 1882 zullen veel zijn lezers echter wel degelijk aan de genoemde schandalen gedacht hebben bij passages als deze schets van een vergadering van commissarissen:

'Ja, laat ons de zaken afdoen.'

Momstra had er blijkbaar niets geen lust meer in, en galmde geeuwend:

'Neen, neen, tekenen is goed, maar voorlezen zou ons geheel doen inslapen. Wat zeg jij Van Dijk?'

Van Dijk bromde iets onverstaanbaars zonder de ogen op te slaan.

'De laatste maal werd er immers niets van aanbelang besproken.'

De inktkoker stond op een tafeltje bij het venster; Scheffer plaatste hem voor Terstraeten, en ieder tekende nu op zijn beurt. (...) Van Dijk, die het laatst zijn naam moest zetten, bromde dat men iemand op deze manier zijn eigen doodvonniss wel kon laten ondertekenen, maar daar hij toch tekende sloeg niemand veel acht op zijn woorden, en Scheffer vervolgde nu:

'Onze concept-balans sluit met een uit te keren dividend, waarover de kwaadwilligen zich meer zullen verbazen dan verheugen. Ik heb de boeken hier laten brengen en verzoek de heren dus zich van de waarheid te overtuigen.'

Dat de boeken inderdaad aanwezig waren, hadden commissarissen voor het eten reeds met vreugde opgemerkt; maar dat zij zich ter vervulling hunner plichten naar het venster te begeven hadden, om aldaar de verschillende posten te controleren kwam hun op dit ogenblik zeer bezwarend voor.

Knoeierij, fraude, bankroet - het vormde een niet onbelangrijk thema in de laat-negentiende eeuwse literatuur en dat was niet toevallig. In de samenleving ging een onstuimige economische groei gepaard met talrijke zakelijke mislukkingen. Voor ondernemend Nederland lagen er vele kansen, maar succes was niet gegarandeerd, waardoor het afwenden van faillissementen, zoals verderop duidelijk zal worden, evenzeer werkelijkheid was als het realiseren van nieuwe winsten. In 1908, een jaar na het proces tegen De Geer en Lefèvre de Montigny, verscheen wederom zo'n boek over zwendel en bedrog in de wereld van de *haute finance*. Er komen geen directe verwijzingen in voor naar de fraude van genoemde heren, maar des te meer naar het maatschappelijke klimaat en de sociaal-economische misstanden temidden waarvan zij geopereerd hadden. De auteur was Willem Paap en de weinig vrolijks voorspellende titel *De Doodsklok van het Damrak. Historische Roman uit het jaar 1907*. Paap was volgens zijn biograaf Jaap Meyer tot het schrijven van deze 'grote beursschlager' aangezet door de beurscrisis van dat jaar. Ter voorbereiding had hij in Duitsland de gang van zaken op de beurs bestudeerd. In het boek wordt het nauwgezet (volgens Meyer te nauwgezet) beschreven beurswezen als bron van veel maatschappelijk kwaad gepresenteerd. Centraal staat de zwendel met 'Amerikaantjes', waarbij de handeling is opgebouwd rond het handelshuis De Waart, commissionairs in effecten, en zijn chef, een even huichelachtig heerschappij als Henri Scheffer in Emants' *Jong Holland*. Het morele oordeel over zulke zakenlieden wordt de lezer niet altijd even subtiel ingepeperd:

Wie meenen zou, daar in die deftig uitzierende huizen aan de Heeren- en Keizersgracht eenige hoogheid te vinden, zou bedrogen uitkomen. Daar heerscht, op uitzonderingen na alweer, de meest platte ordinairheid. Waar zal hoogheid vandaan komen bij menschen, die niets weten, niets kunnen en wier gevoel, als zij het ooit gehad hebben, is zoek geraakt bij het laagste, wat er is, het stelen en schacheren op de beurs?

De gevoelens waar Paap op inspeelde, waren duidelijk gebaseerd op een reeks van spraakmakende zaken, waarvan die rond de Hollandsche Hypotheekbank en de Nederlandsche Maatschappij van Zekerheidsstellingen er één was. Ook *Het Volk* herinnerde er aan vlak na het bekend worden van dit schandaal: 'Het heeft niet ontbroken aan waarschuwingen. In de laatste jaren zijn tal van zwendelarijen publiek geworden. Den Bosch, Leiden, Leeuwarden, Haarlem en andere plaatsen gaven hun deel aan de oude historie: het bedrogen vertrouwen.'

Het schandaal rond de Hollandsche Hypotheekbank en haar directeuren imiteerde om zo te zeggen de kunst, maar tegelijk ook wel degelijk het leven.

4. Verslaggeving en 'zoogenaamde eerste klas mensen'

Voor de pers was de zaak hèt binnenlandse nieuws van 1906-1907, de jaren waarin de berechting plaatsvond. Vanuit verschillende hoeken was zij er, onmiddellijk na het barsten van de bom, bovenop gesprongen. In het *Algemeen Handelsblad* verscheen al begin januari 1906 een ingezonden bericht van een 'rechtskundig adviseur' te Den Haag, die over het 'Drama De Montigny en De Geer' een publicatie in het tijdschrift *Themis* aankondigde. Deze zou 'ongetwijfeld een vreemd licht werpen op de handelingen van verschillende zoogenaamde eerste klas mensen (...). Het is ongetwijfeld in het algemeen belang dat gepubliceerd wordt, wat geschiedt in het Monaco in Nederland, alwaar men met halve en heele tonnen smijt, zooals kinderen dat doen met pepernoten op een ganzenbord.' Ook het socialistische *Het Volk* liet meteen van zich horen. Onder de kop 'Zwendelarij en moraal' gaf de krant op 7 januari een commentaar op de gevangenneming van de directeuren, waarin de werking van de hypotheekbank wordt uitgelegd, het belang van 'mooie namen' voor het lokken van beleggers wordt benadrukt en alvast grote vraagtekens worden geplaatst bij het toezicht en de 'soliede moraal van de Beurs' - wat niet alleen voor de socialisten een hoofdkwestie was.

De voorname positie en keurige afkomst van de verdachten spraken uiteraard sterk tot de verbeelding. Al spoedig werden kwalificaties gebezigd als 'edelman-bankrovers', vergelijkingen gemaakt met Robert en Bertram, uit de gelijknamige kermisklucht over twee middeleeuwse roofridders.³ Er verschenen spotprenten, onder meer van Albert Hahn, die dit roofridders-thema dankbaar benutten. De Geer en Lefèvre de Montigny worden afgebeeld als *gentlemen*-oplichters in een feodale traditie, deftige

duitendieven die dankzij hun hooggeplaatste uithangborden de spaarcenten van het volk weten te incasseren.

Het proces werd zeer uitvoerig verslagen - zowel in de dagbladers als de meer specialistische tijdschriften als *Weekblad van het Recht* en het *Paleis van Justitie*. Stukken over de zittingen afzonderlijk worden afgewisseld met overzichtsartikelen en commentaren. Ook in de serieuze organen wordt betrekkelijk veel aandacht besteed aan hun optreden en uiterlijk, waaraan verrassend veel blijkt te zijn af te lezen omtrent gevoelens en karakters. In zijn verslag van de eerste zitting schetst 'Observator' voor de *Oprechte Haarlemsche Courant* na een uitvoerige sfeerbeschrijving Lefèvre de Montigny aldus:

Forsche, breed-geschoouderde figuur, gehuld in fraai zwartlakensch pak. Het breede, zwaargehouwen hoofd ziet bleek, hevig-ontdaan. Op 't baardeloze gelaat, om den kleinen, puntigen wipneus heeft zich verspreid de vaal-grauwe kleur van iemand, die ten prooi is aan overweldigende emotie... De tanden zijn blijkbaar stijf op elkaar geklemd. In de blauwe oogen, die van nature een brutaal-heerschliende expressie hebben, siddert nu schaamte... (...) Aller oogen in de zaal zijn strak gericht op den grooten, forschen, bleeken man met het type, dat u zijn Franschen afstamming sterk herinnert... Dat denken doet aan typen van Fransche kamerdiensers, extra-geslepen, in allerlei comédies.... Gelaat van grove lijnen, met niets-aristocratisch in de teekening ervan...

De Geer krijgt het volgende portret:

een kleine grijsaard, met hoogrood gezicht, met sneeuwvitten knevel-en-baard, met witte haren, die lang in de hals neervallen... Hij heeft iets onrustigs, iets om-zich-heen-spiedends in de oogen... Hij mist het modieus-elegante van zijn mede-beklaagde, schoon ook hij 'in zwart pak' gaat... Moeizaam, als zich voort-slepend, stapje voor stapje, schrijdt hij voort... 't Is mij, alsof hij veel minder gevoelt dan de ander, het verpletterende van dit oogenblik, - nu ook hij, voor 't eerst na het bekend worden der schande, als oplichter te kijk wordt gesteld aan een publiek, waaronder zoovelen, die nog enkele maanden geleden hem blindelings vertrouwden en den hand der vriendschap toestaken.

De verslaggever van het *Paleis van Justitie* ziet na enkele zittingen in Lefèvre de Montigny een redelijk sympathieke figuur: 'forsch gebouwd, fiks in het vlees (...), rond, open, daarom wankel, los van karakter. Stellig gemoedsmensch, goed- en gulhartig.' Ook het feit dat hij zich tijdens het proces in tegenstelling tot De Geer coöperatief opstelt, is een bewijs van dit open en wankel gemoed. 'Hij werkt in het proces meê, als een patiënt die bij den dokter in behandeling is. Zóó open, zóó vrijmoedig, zóó rond als noble chevalier (sans peur et sans reproche?) heb ik nog nooit een

beklaagde voor de rechtbank ontmoet.' De Geer daarentegen is voor dezelfde verslaggever 'a smart man; every inch businessman; a man of practice.' Hij lijkt veel gladder, geslepen. 'Hij peinst, bedenkt, berekent, zoals hij zijn baard zal hebben gehaarkloofd, toen hij murmureerde en cijferde over de geëlectriseerde melk en zoo menige andere dolle noviteit, waaruit hij zich inpraatte archi-millionair te zullen worden.'

Over de persoonlijke achtergronden van de verdachten - hun biografie, levensstijl, familie, milieu - naar tegenwoordige maatstaven wordt in geen van de kranten en tijdschriften bijster veel meegedeeld. De informatie blijft beperkt tot enkele wetenswaardigheden: geboorteplaats, opleiding, de carrière in hoofdlijnen en - niet onbelangrijk in verband met het motief voor de fraude - hun inkomsten. Beiden waren ruim gesalarieerd: de Geer ontving aan salaris van de Hollandsche Hypotheekbank f 7.500 en Lefèvre de Montigny f 5.000, terwijl de laatste van de Nederlandsche Maatschappij tot Zekerstelling eenzelfde bedrag aan salaris ontving. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* rekende voor hoe hun inkomsten in 1904, dankzij verschillende toelagen en tantièmes respectievelijk f 17.500 en f 24.835 hadden bedragen. Met name De Montigny gold als zeer vermogend.

Wat de andere feiten betreft: De Geer was geboren in Batavia in 1845, opgeleid aan de Koninklijke Militaire Academie in Breda en had vervolgens in het Nederlandse leger de rang van eerste luitenant bereikt. Als 32-jarige ging hij het zakenleven in en werd mede-directeur van de Hollandsche Hypotheekbank, wat hij sindsdien gebleven was. Lefèvre de Montigny was geboren in Berkel en Rodenrijs, werd in 1891 op de verbazend jonge leeftijd van 23 jaar directeur van de Nederlandsche Maatschappij tot Zekerstelling en drie jaar later mede-directeur van de Hollandsche Hypotheekbank.

Het milieu van de verdachten speelde in de persverslagen een belangrijke rol, maar dat kwam bijvoorbeeld niet tot uiting in het vermelden van het beroep van de vaders - die van De Geer was een hoge bestuursambtenaar in Nederlands-Indië geweest en die van Lefèvre de Montigny burgemeester van Hilligersberg en Bergschenhoek - of van andere directe familieleden. Het krantenlezend publiek kreeg over het - om met Bourdieu te spreken - sociaal en cultureel kapitaal van De Geer en De Montigny veel minder te horen dan wij tegenwoordig voorgeschoteld zouden krijgen. Omdat men uitweidingen daarover ongepast vond, maar misschien ook wel omdat een flink deel van dat krantenlezend publiek al tamelijk goed bekend was met dat 'kapitaal'. Het ging immers om mensen van naam, deftige families - het milieu waarin het *Algemeen Handelsblad*, de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, de *Nederlandsche Financier*, het *Paleis van Justitie* et cetera hun lezers vonden.

VAN EWIJCK.

Zie Nederland's Patriciaat A° 1913.

De stamvader Jan Joostensz. van Ewijck werd 5 Aug. 1615 burger te Utrechs. Hij was chirurg en geboortig van Maarssen. De stamreeks kan te genoemder plaatse waarschijnlijk worden opgevoerd.

VAN DER FEEN.

Aanvulling tot Nederland's Patriciaat A° 1912.

blz. 112. **A. VI.** 7. A. J. C. van der Feen, is commissaris van Coronie (W. I.)

blz. 113. **A. VI.** 9. C. J. A. v. d. Feen, tr. Amsterdam 30 Juli 1903 (door echtscheiding ontbonden) D. H. Mendels, zn. van Heyman en Antje Mendel. [Utrecht.]

blz. 113. **A. VII.** Mr. L. C. van der Feen woont te Voorburg.

blz. 114. **B. VIBIS.** Mevr. van der Feen-geb. Egter, † Alkmaar 11 Mei 1912.

blz. 114. **VII.** 1. en 2. te lezen als volgt:

1. Carolus Joannes van der Feen, geb. Middelburg 10 Sept. 1881, werkt. iug. bij de Soc. Anou. de Petrol. Orion, tr. Buzau (Roemenië) 14 Oct. 1911 Marie Mrasilowitsch, geb. in 1887, wed. van N. N. Titus. [Bustenari, Prahova, Roemenië.]

2. Guiliam Balthasar Christiaan, *volgt VIII.*

VIII. Guiliam Balthasar Christiaan van der Feen, geb. Middelburg 9 April 1884, landbouwkundige, secr. Ned. Inst. van Landbouwkundigen 1911-1913, tr. Berlijn-Friedenu 27 Dec. 1911 Elisabeth Johanna Agnes Müller, geb. Eldena (Pommereu) 8 Juli 1890, dr. van Dr. phil. Otto Albert Emil Hermann en Johanna Antoinette Berta Fleischmann. [s-Gravenhage.]

Uit dit huwelijk:

1. Rolf Otto Alexander van der Feen, geb. 's-Gravenhage 4 Oct. 1912.

2. Olaf Johan van der Feen, geb. 's-Gravenhage 12 Oct. 1915.

blz. 115. **B. VII. 1.** Anna Maria van der Feen de Lille, [Alkmaar.] tr. Alkmaar 3 Mei 1913 (door echtscheiding ontbonden) Cornelis Jacobus Johannes Fokker, geb. Zierikzee 16 Feb. 1871, burgemr. van Elkerzee en Ellemeet, zn. van Mr. Cornelis Jacobus en Johanna Cornelia Egter.

2. Mr. G. C. B. v. d. Feen de Lille, advocaat, res. luit. der inf. [Alkmaar.]

blz. 116. **C** Maria Diderica Jnta, geb. van der Feen, † Leiden 22 Feb. 1913.

LE FÈVRE DE MONTIGNY.

Protestant. — plaats van oorsprong onbekend.

Wapen *): Van blauw met een blauwe schildzoom en een zilveren schuin kruis, waarvan de armen naar 't midden spits toelopen, alles vergezeld van vier en twintig gouden lelien, alle met den voet naar 't midden gericht, zes in elk kanton, drie naast elkander in de schildzoom, drie naast elkander op 't veld. Over alles heen: een gouden hartschild met drie roode geuzenmapjes (of ketels). Helm-

teeken: een gouden lelie tusschen twee groene knuppels, geplaatst in den vorm van een omgekeerde keper. Dekkleeden: goud en blauw.

Stamreeks.

I. Pieter le Fèvre, luit. ouder de comp. van den Heer

*) Dit wapen vertoont een sterk-sprekende overeenkomst met dat van het geslacht Marotte de Montigny. Het hartschild is zonder eenige twijfel de Montigny; het veld met de lelien op 't kruis is dat der familie Marotte. Uit heraldisch-genealogisch oogpunt beschouwd kan het, thans door de familie le Fèvre de Montigny gevoerd wapen, niet het hare zijn. De tot dusver bekende stamvader was een „le Fèvre”; waarom de familie zich later schreef le Fèvre de Montigny is eene nog open vraag. Eene aanwijzing voor nader onderzoek kan zijn, dat 21 April 1720 in de Walekerk te Axel werd gedoopt Jacobus, zn. van Pieter le Fèvre en Sara de Montigny.

5. Taalgebruik van de magistraat

Op de zevende dag van het proces getuigde Mr. Hijmans, de rechter-commissaris die De Geer op zijn ziekbed en ook later verhoord had. De Geer beschuldigde deze magistraat ervan hem het woord valsheid in geschrifte in de mond te hebben gelegd: deze term zou geheel ten onrechte in de processen-verbaal zijn opgenomen. Mr. Hijmans mocht nu komen vertellen hoe de verhoren in hun werk waren gegaan en welke verklaringen de beklagde nu wel en niet had afgelegd. Dit optreden veroorzaakte een incident waarbij de onpartijdigheid van de rechtspraak in het geding was. We volgen het verslag in *Het Volk* van 23 november 1906:

Mr. Hijmans stelt op den voorgrond, dat hij altijd zoo voorzichtig mogelijk is in zijn woorden tegenover verdachten. Met De Geer was hij dubbel voorzichtig, omdat deze een zeer geslepen, geniale misdadiger is. Hij spreekt altijd de taal der menschen die hij verhoort. Zoo spreekt hij tegenover een man uit het volk van 'gappen'. Tegen De Geer, die toch bankdirecteur was, meende getuige echter wel te kunnen spreken van verduisteringen en valsche boekingen. Het eerste verhoor had mr. Hijmans aan bekl. De Geer afgenomen, toen deze te Hilversum ziek lag. Op een vraag naar een gepleegde verduistering, had De Geer eens plotseling de tranen in de oogen gekregen en o.a. gezegd dat hij als een bedelaar geleefd had. Mr. Hijmans had echter te kennen gegeven dat het hier ging om de vraag of bekl. De Geer zich iets wederrechtelijk had toegeëigend.

De Geer maakte herhaaldelijk chikanes.

(...) Mr. Hijmans was op de zaak terug gekomen toen De Geer weer geheel hersteld was, want, zoo redeneerde hij, die De Geer is zoo'n rakker, dat hij later zou terug komen op zijn verklaring op het ziekbed afgelegd, onder voorgeven dat deze hem door mr. Hijmans was afgeperst.

(...) Mr. Hijmans merkte (...) op, dat De Geer heel weinig sprak, soms alleen met een hoofdknik antwoordde, waar het zichzelf betrof, doch des te meer zeide, waar het beschuldigingen tegen anderen gold.

(...) Mr. Muller Massis, verdediger van bekl. De Geer, vraagt op welke gronden mr. Hijmans sprak van De Geer als een geslepen en geniaal misdadiger?

Mr. Hijmans antwoordt dat de geslepenheid zich bij De Geer openbaarde, in zijn houding tegenover het hem ten laste gelegde, zelfs toen hij op het ziekbed lag. Deze houding was van dien aard, dat mr. Hijmans zelfs al kwam De Geer royaal voor de waarheid uit, bij zichzelf zeide: pas op, wees voorzichtig!

Wat de genialiteit betreft, die sprak uit zijn malversaties met de in betaling gegeven pandbrieven: get. had het woord 'geniaal' eigenlijk als een compliment bedoeld en hij voegt er op een andere vraag van mr. Massis aan toe, dat De Geer getoond heeft te weten wat valsche boeking is door zijn werken met het radeermes in de boeken.

'Rakker', 'een geslepen en geniaal misdadiger': voor een vertegenwoordiger van de rechterlijke macht natuurlijk ietwat gevaarlijke kwalificaties als

de betrokkene nog niet eens veroordeeld is. Onder meer het *Algemeen Handelsblad* komt hier de volgende dag in een commentaar direct tegen in het geweer. De 'onhebbelijke manieren' van mr. Hijmans, zijn beledigingen, hebben geen pas: hij had als rechterlijk getuige juist de strengste onbevanging in acht moeten nemen en wordt ernstig gekapitteld. Deze verontwaardiging geeft echter aanleiding tot een sarcastische reactie van *De Kroniek*. Het protest heeft haar volle instemming, alleen één vraag dringt zich op. Ook bij het *Algemeen Handelsblad* moet toch bekend zijn dat 'beklaagden, die niet tot de klasse der gewezen bankdirecteuren behoren, herhaaldelijk, ja bij sommige colleges als regel, op de ruwste manier en als misdadiger behandeld worden, terwijl het vonnis nog niet geveld, de behandeling nog loopende is.' Is het intimideren, uitschelden, beledigen van beklagden die niet tot 'de klasse der rechters' behoren, soms wèl toelaatbaar? Misschien zullen we nog eens beleven dat 'de grote pers deze schandelijke gewoonten in het strafproces tegen den arme gaat bestrijden.'

De commentator van het *Handelsblad*, mr. H.L. Israëls, laat de handschoen niet liggen. Hij bestrijdt dat minder aanzienlijke beklagden doorgaans 'op de ruwste manier' behandeld worden. Wel is het hem dikwijls opgevallen

dat beklagden of getuigen met 'je' of 'jou' worden toegesproken, terwijl tegenover anderen, z.g. mijnheeren, 'u' wordt gebruikt. Dit klinkt of er standverschil wordt gemaakt, maar bij nader inzien bleek het mij dat, vermoedelijk, de bedoeling is de menschen op hun gemak te brengen en toe te spreken op de wijze welke zij gewend zijn. Als een of andere slampamper, die zich aan diefstal heeft schuldig gemaakt, op de terechtzitting werd aangesproken met 'u', zou hij meenen dat men met hem spotte. Nooit zegt iemand 'u' tegen hem en de heeren rechters kunnen dit dus niet ernstig meenen, zal zijne redeneering zijn.

In haar volgende nummer komt *De Kroniek* met een reeks van voorbeelden van ruw, onhebbelijk en intimiderend gedrag van rechters, na eerst het slampamper-voorbeeld aan de kaak te hebben gesteld. Bij het *Algemeen Handelsblad* wordt een beklagde immers meteen maar schuldig verklaard: 'het bloed kruipt...'

In het proces tegen De Geer en Lefèvre de Montigny is niet alleen volgens de commentator van *De Kroniek* sprake van een opvallende welwillendheid en voorkomendheid jegens de verdachten - die volgens die commentator verklaren waarom de woorden 'rakker' en 'geslepen misdadiger' als een 'paardevijg in een glas champagne' vielen. Ook de deftiger periodieken maken melding van details die op een geprivilegieerde behandeling wijzen. Het *Paleis van Justitie* schrijft bijvoorbeeld:

Het valt op, dat in de procesvoering tegen deze beklagden een vorm en een toon worden in achtgenomen als bij géén gewone beklagden gebruikelijk. De behandeling geschiedt in causerie-toon, in den conversatietoon, zóózeer meeslepend, dat menig keer wordt gesproken van, of aangesproken als 'mijnheer', in plaats van 'beklaagde', terwijl men zich dan haast om het abuis in de betiteling te herstellen.

Ook wordt vermeld dat de beklagden in tegenstelling tot wat gebruikelijk is over pen en papier beschikken. En: 'Apropos, het heen en weervervoer van dezen beklagden geschiedt niet per celwagen, maar op hun kosten ieder in een gesloten rijtuig, de gele gordijntjes zorgvuldig dichtgeschoven; 't publiek weet, maar ziet niet.'

Het verwijt van klassejustitie hing voortdurend om het proces. De pers gaf over de hele linie blijk van een grote oplettendheid op dit punt. Maar ook voor de advocaten was het een gevoelige kwestie, waar expliciet rekening mee gehouden moest worden. In zijn slotpleidooi toonde mr. Muller Massis begrip voor de moeilijke positie van de rechtbank, die immers 'zich zoowel moet wachten niet te streng te straffen, als niet te licht een man van stand van wien het publiek zoo licht zegt dat hij wordt ontzien.'

Omdat heel Nederland, van hoog tot laag, de loop van dit proces volgde, moesten de rechters extra zorgvuldig opereren. Voor de buitenwacht behoorden de beklagden tot 'de klasse der rechters': de indruk moest vermeden worden dat de heren elkaar de hand boven het hoofd hielden. Dat hield echter ook in dat heel precies gekeken werd naar de rol van al die andere deftige personen die toezicht hadden moeten houden op de handel en wandel van De Geer en Lefèvre de Montigny, maar die taak klaarblijkelijk erg beperkt hadden opgevat. In die zin stonden niet slechts twee deftige fraudeurs terecht, maar bevond de hele deftige stand zich in de beklagdenbank. Hoe corrupt was deze stand wel niet?

6. Verantwoordelijkheid van commissarissen

Voor de heren commissarissen was de zaak buitengewoon pijnlijk. In de linkse pers waren zij van meet af aan object van spot en verontwaardiging. 'Hun klinkende namen waren het uithangbord der affaire, dat de menschen lokte. Meneer die en die zit erin, nou ja, dat moet wel soliede zijn', aldus *Het Volk* van 7 januari 1906, direct na het uitbreken van het schandaal.

Als deze heeren bijeen waren en in elkaars aanzienlijke en vertrouwde oogen keken, moeten zij zich wel eens hebben afgevraagd, waarom men juist hun

gezelschap tot commissarissen had verkozen. En dan moet het antwoord hebben geluid: omdat wij zulke brave solide mensen zijn, en ook knap in allerlei zaken, zoodat wij goed toezicht kunnen uitoefenen, en onze namen aan de bank een geur van soliditeit geven, waarop de vliegen afkomen. (...) Wij hebben een krachtig zedelijk besef en nu onze namen de kleurrijke vlag van deze onderneming zijn, nu zullen wij ook zorgen dat de duiten die men ons toevertrouwt, secuur zijn belegd. Wij zijn niet voor niets aanzienlijke Nederlanders: noblesse oblige.

Het was al heel vreemd dat de heren niets in de gaten hadden gehad, maar nu de zwendel een onomstotelijk feit was, dienden zij hun verantwoordelijkheid te nemen en voor de gedupeerden op te komen. 'Met elkaar kunnen zij dat heel goed: twee of vier millioen, ponds-pondsgewijze over het bedrag hunner vermogens verdeeld, zullen hen niet arm maken', vond het socialistische dagblad. 'Het komt dus maar aan op den goeden wil.'

In de weken die volgden werd het vertrouwen in die goede wil echter niet vergroot door de poging een deel van de verliezen af te wentelen op de obligatie- en pandbrieftouwers. De beklagden hadden onder meer uitgelote obligaties en pandbrieven, die vernietigd hadden moeten worden, weer in circulatie gebracht en de opbrengst in eigen zak gestoken. Door ook die stukken als vermist of gestolen op te geven lieten de toezichthouders in feite de nieuwe bezitters opdraaien voor deze fraude: zij hadden voor de waardepapieren goed geld betaald en nu zouden die totaal waardeloos zijn? Uiteraard verzetten de gedupeerden zich hier heftig tegen - net zoals de aandeelhouders niet zomaar accoord wilden gaan met het afboeken van de verliezen. Onschuldige beleggers laten bloeden waar vooral de commissarissen schuld leken te hebben: dat viel niet te verkopen, ook niet in de burgerlijke pers. Zulk gedrag was mensen van eer onwaardig.

De stemming onder de meer vermogende standen wordt aardig getypeerd door een ingezonden brief die in februari in de *NRC* verscheen. C. Balguerie Guérin schrijft hierin: 'Zij die financieele bladen lezen, zijn genoegzaam op de hoogte, dat van alle zijden de handelwijze van commissarissen streng veroordeeld wordt, er is mij nog geen enkele welwillende critiek onder oogen gekomen. Algemeen wordt erkend, dat het beginsel "noblesse oblige" hier met voeten getreden wordt.' Briefschrijver acht het hoog tijd dat dit ook eens in wat ruimere kring bekend wordt. Zijn epistel wordt met instemming in *De Nederlandsche Financier* afgedrukt. Het is duidelijk dat de grote klok als dwangmiddel wordt gebruikt om de heren tot het beoogde 'eervol gedrag' te brengen.⁴

Hoezeer de commissarissen intussen met de zaak in hun maag zaten blijkt uit de dagboeken van één van hen, de staatsman (kamerlid, oud-minister, oud-voorzitter commissie voor de grondwetsherziening) mr.

Willem Hendrik de Beaufort.⁵ Verschillende malen doet hij verslag van zijn verbijstering en woede. De eerste keer (11 januari 1906) als volgt:

Het jaar 1906 is voor mij zeer ongelukkig begonnen door de jammerlijke financiële catastrofe van de Hollandsche Hypotheekbank van welke ik commissaris en lid van den Raad van Toezicht ben. Nog nimmer in mijn leven zulke onaangename dagen doorgebracht. Mensen met welke ik, 29 jaar de een, 9 jaar de andere, heb zamengewerkt in volkomen vertrouwen, bleken plotseling gewetenlooze schurken te zijn. Er is in een zoodanige ontdekking iets ongelooflijk pijnlijks, tevens het gevoel dat het geheele crediet een zware slag krijgt; ik heb deze menschen gecontroleerd in de overtuiging dat zij eerlijk waren en daardoor hun natuurlijk te veel vertrouwen geschonken. De zaak baart mij veel zorg; in mijn staatkundig leven heb ik nooit zulk een gevoel van neerslachtigheid gehad over tegenspoed en misrekening als in deze ongelukkige aangelegenheid. Het is een merkwaardig verschijnsel in onze maatschappij met hare openbaarheid dat dergelijke oneerlijkheden jaren lang kunnen worden gepleegd zonder opgemerkt te worden (p. 328).

De volgende maanden gaat De Beaufort herhaaldelijk in op het verloop en de achtergronden van de zaak. Hij kan er eigenlijk niet over uit dat een man als De Geer ontspoord is en speculeert over de motieven.

Hoe komt iemand op gevorderden leeftijd, die een onafhankelijk inkomen heeft, ertoe om alle beginselen van zijn vroeger leven te verloochenen en schelmstreken te gaan uitvoeren? Waarschijnlijk is de eerste aanleiding geweest dat hij slechte zaken heeft gedaan en geld heeft verloren. Maar de stap om van het goede tot het slechte over te gaan, is toch eens voor het eerst gedaan. Ik begrijp dat een jong mensch met weinig beginselen door de omstandigheden een dief wordt, maar een man van gevorderden leeftijd met een goed verleden achter zich? Er moet toch strijd zijn geweest.

De Beaufort is geneigd de oplossing van het raadsel vooral bij De Geers confrère te zoeken.

De andere directeur, Montigny, schijnt altijd slechte neigingen te hebben gehad; hij was veel vermogender dan De Geer, kon leven op een voet zooals weinigen, had geen geld nodig. Is hij dan de Mefisto geweest? Hij was schijnbaar een openhartig man, had niet de minste allures van een schelm, was gelukkig getrouwd, naar ik verneem, in Amsterdam algemeen geacht, nog onlangs benoemd als lid van den Voogdijraad, waartoe de minister van Justitie natuurlijk alleen geheel onbesproken menschen voordraagt. Ik kan niet anders aannemen dat in dezen man, hij is ongeveer veertig jaar oud, een bij uitstek slechte geest woonde. Welk een zonderlinge en noodlottige zamenloop, dat twee dergelijk mannen naast elkander werden geplaatst (30 januari 1906, pp. 329-330).

De druk van gedupeerden en van de pers deed zich intussen voor De Beaufort steeds sterker gevoelen. Hij was lid van de Raad van Toezicht van de Hollandsche Hypotheekbank en meer dan de gewone commissarissen verantwoordelijk voor de controle. Zelf begreep hij ook wel dat hij met geld over de brug moest komen, maar als dit dan onvermijdelijk was moest de bijdrage wel binnen redelijke grenzen blijven. De onderhandelingen hierover namen de nodige tijd in beslag - te lang naar het oordeel van Pieter Jelles Troelstra, die vanuit Den Haag de ontwikkelingen in de hoofdstad nauwlettend volgde.

Eind juni interpelleert hij in de Tweede Kamer de minister van Justitie over 'het tegengaan van knoeierijen door middel van naamlooze vennootschappen, syndicaten en dergelijke' en hij gaat hierbij uitvoerig in op het schandaal rond de Hollandsche Hypotheekbank en de Nederlandsche Maatschappij voor Zekerheidsstelling voor ambtenaren.⁶ Het is een interessant betoog: scherp, degelijk, boordevol gegevens, een *j'accuse* omkleed als een deskundige analyse van sociaal-economische misstanden. Troelstra laat zien dat het Amsterdamse schandaal deel uitmaakt van een lange reeks schandalen waarbij steeds naamloze vennootschappen - de moderne bedrijfsvorm bij uitstek - betrokken waren. Hier heersen verhoudingen die als het ware schreeuwen om maatregelen. Troelstra noemt naast de inbreng van vaak half of geheel waardeloze zaken en de geflatteerde prospectussen 'het in vele opzichten totale gemis van controle en toezicht van commissarissen en raden van toezicht'. Ook wijst hij op 'de familieregering, het nepotisme in financiële zaken, waardoor personen op elkander moeten toezien die door te nauwe banden aan elkander zijn verbonden'. Een volgende misstand is de vermenging van belangen: met zichzelf zaken doen, ook al gaat het in naam om verschillende maatschappijen. Het zijn allemaal zaken die niet los te zien zijn van de laatste fout waar de socialistische voorman op wijst: 'de morele inzinking op financieel gebied, die zich uit in zwakte en slapte, tot medeplichtigheid toe (p. 2261).'

Over het fenomeen van de hypotheekbank spreekt Troelstra net zomin als over de naamloze vennootschap een moreel oordeel uit: het zijn noodzakelijke verschijnselen in de ontwikkeling van het kapitalistische systeem. Hij weet te melden dat zich de laatste jaren een spectaculaire uitbreiding van het aantal hypotheekbanken heeft voorgedaan. In 1885 waren er 27, sinds 1887 zijn er 66 bijgekomen, en hun aantal bedraagt anno 1906 73 - wat betekent dat er intussen 20 op wat voor wijze dan ook van het toneel verdwenen zijn. Op 31 december 1905 was volgens deskundige schatting minstens f 480 miljoen in pandbrieven belegd (p. 2264). Geld vaak van bezitters die een zekere geldbelegging zoeken, maar die gezien het ontbreken van goede wettelijke regelingen op dit vlak een behoorlijk risico lopen.

Zoals inderdaad bewezen is door de recente Amsterdamse knoeierijen. 'Indien er een instelling was, waarin Jan Publiek, ook te noemen Joris Goedbloed, vertrouwen mocht stellen, dan was het toch de Hollandsche Hypotheekbank; deze had alles vóór.' Troelstra staat uitgebreid stil bij de samenstelling van de raad van commissarissen. 'Men zou zoo zeggen: daar moesten nu wel alle waarborgen bestaan, vooral als men daarbij voegt, dat als directeuren van die maatschappij optraden mannen met groote namen, van zeer deftige familie, en ten slotte, dat de gang van zaken bij die maatschappij schitterend scheen te zijn. In 28 jaren was ruim 300 pct winst genoten, gemiddeld 11 pct per jaar.'

De 'paradefiguren' die verzuimden hun taak als toezichthouders uit te oefenen, dragen volgens Troelstra een grote schuld en hun gedrag wordt dan ook breed uitgemeten.

Men heeft menschen tot directeur aangesteld waarvan er een reeds jaren getoond had dat hij financieel niet te vertrouwen was. Personen die het weten kunnen, hebben medegedeeld, dat juist de tweede directeur, Le Fèvre de Montigny, was aangesteld, omdat de eerste directeur, jhr. de Geer, gebleken was niet betrouwbaar te zijn. De familie van den heer de Geer, die zich soms ongerust voelde over den gang van zaken bij de Bank, troostte zich hiermede: Le Fèvre de Montigny ziet op hem toe! Dat weet iedereen, maar dat weten toevallig de talrijke commissarissen niet (p. 2265).

Herhaaldelijk - en je zou zeggen met duivels genoeg - verwijst de socialistische voorman naar bladen als het *Algemeen Handelsblad* en de *Nieuwe Financier* en *Kapitalist* om hun treurig verzuim te illustreren en hun pogingen tot goedpraterij te hekelen. Hij maakt melding van hun tantièmes - bij de Maatschappij tot zekerheidsstelling in 1904 voor elke commissaris f 7000 - waarvan alleen het medekamerlid Ferf besloten heeft tot terugstorting, de anderen niet. Hij plaatst vraagtekens bij de waarde van het bod van de commissarissen om f 900.000 in een nieuwe maatschappij te storten ter dekking van geleden verliezen op hypotheek.⁷ Ook De Beaufort ontkomt niet aan een persoonlijke aanval. Hoe kon hij goed toezicht uitoefenen naast zijn werk als kamerlid en bovendien nog zes andere commissariaten? Troelstra heeft het aantal commissariaten per kamerlid geturfd en De Beaufort gaat niet aan kop (er is een collega die er 12 heeft) maar zit wel bij de hoogste zes. Aan het slot van de interpellatie wordt een vergelijking getrokken met 'de toestanden op politiek gebied in het tijdperk van de Republiek': toen werden ook de ambten 'door nepotisme versjacherd en vergeven' en gebruikt om de grote massa uit te buiten. De minister van Justitie Van Raalte verzet zich vervolgens niet

tegen de door Troelstra ingediende motie; ook hij acht wettelijke maatregelen noodzakelijk.

De Beaufort besloot uiteindelijk toch nog in 1906 een bedrag van f 350.000 (volgens de bewerkers van zijn dagboek) te fourneren om van zijn verantwoordelijkheden als lid van de Raad van Toezicht ontslagen te worden. Op 31 december 1906 noteerde hij in zijn dagboek dat de commissarissen van de Hollandsche Hypotheekbank 'ten koste van zeer groote financieel opofferingen gedechargeerd (zijn). Ik heb mij dit aanzienlijk geldverlies getroost om van een lastig proces af te komen.' (p. 366) Of daarmee de smet van zijn voorheen zo onberispelijke blazen verwijderd was, valt te betwijfelen en dat geldt ook voor zijn mede-commissarissen. Tijdens het proces verschenen ze op één na nadrukkelijk met hun lintjes in het knoopsgat, net zoals zeventig jaar later de verantwoordelijken voor het RSV-drama zouden doen, toen die voor de parlementaire enquêtecommissie moesten verschijnen. 'Niet als insigne van een of andere dievenbende, maar als teeken der vorstelijke erkenning hunner verdiensten en deugden', schreef een medewerker van *Het Volk*. Het was een houvast voor mensen die maatschappelijk dreigden te vallen.

7. Vonnis, medelijden en geschokt krediet

Op 30 december 1906 verscheen in *De Amsterdammer* een ingezonden brief van Jacob Israel de Haan over de op te leggen straf aan De Geer en Lefèvre de Montigny. Hij vond de geëiste straffen van vier respectievelijk vijf jaar onvoorwaardelijke gevangenisstraf veel te zwaar. De gewezen directeuren waren al genoeg gestraft: ze zouden ieder één dag gevangenisstraf - het minimum - moeten krijgen. De letterkundige annex jurist hanteerde een moderne definitie van straf.

Beiden zijn ze verdrongen uit het openbare maatschappelijke leven, waarin tenminste één hunner zich tot dusverre op een onlaakbare en onletbare wijze bewogen heeft. Ook zonder gevangenisstraf zijn zij uitstotelingen geworden. (...) Nemen wij in waarheid aan, dat frauduleuze bankdirecteuren door het lot van deze twee, hunne gelijkwaardigen, kunnen worden afgeschrikt en tot een eerlijk bedrijf worden gebracht, dan is het niet de geheel overbodige celstraf die met afschrik slaat, maar wel de hoge val van waardigheid en stand. Het gemeene gerucht rondom hunne familie, en de schandalige martelingen der voltallige terechtzittingen.

De Haan realiseerde zich dat het opleggen van de door hem bepleite straf het verwijt van klassejustitie zou oproepen. Maar dat moest dan maar, het

was hem liever dan 'een diep-verdorven onrechtvaardigheid'. De Beaufort registreerde de brief in zijn dagboek als 'medelijden dat een kenmerk is van dezen overgevoeligen tijd' (p. 367).

Onder 'ontzaglijken toeloop van belangstellenden' deed de rechtbank op 5 januari 1907 uitspraak: vier jaar voor De Geer en viereenehalf jaar voor Lefèvre de Montigny, allebei met aftrek van een half jaar voorarrest. Volgens het *Paleis van Justitie* '(bedwong) De Montigny zijn ontroering. De Geer was zijn aandoening geen meester; de grijsbaard snikte als een kind en sidderde en trilde, zoodat ieder die 't zag het ergste moest vreezen.' (nr. 603) De Montigny werd zwaarder gestraft dan De Geer - de rechtbank had dus de visie van het Openbaar Ministerie overgenomen dat eerstgenoemde meer op zijn kerfstok had dan de laatste. Niettemin tekende de laatste - net als het Openbaar Ministerie - beroep aan; de eerste niet.

Toen de zaak in mei 1907 voor het Amsterdamse hof kwam, bleek de publieke belangstelling aanmerkelijk verflauwd. Voor publiek, pers en juristen was 'de franje' er af, stelde het *Paleis van Justitie* (nr. 641) vast. De Geer gaf als eerste reden voor zijn beroep op dat hij wegens valsheid in geschrifte was veroordeeld en Lefèvre de Montigny niet. De tweede reden had te maken met zijn besef van ouderdom. 'Ik vind het verschrikkelijk - vervolgt hij snikkend - dat mij bij mijn zware straf boven het hoofd hangt in de gevangenis te moeten sterven'. De president van het hof wees hem direct op het feit dat zijn straf nog ver onder het maximum was gebleven. Het oordeel van het hof was uiteindelijk niet gunstig voor De Geer. Viereenehalf jaar onvoorwaardelijk voor beiden met aftrek van veertien maanden voor De Montigny en slechts twaalf maanden voor hemzelf. De Beaufort was blij niet opnieuw als getuige gedagvaard te zijn en noteerde in zijn dagboek dat De Montigny kennelijk een beter figuur geslagen had dan zijn ex-collega. *Het Volk* noteerde iets anders: hoe De Geer na zijn veroordeling ongeboeid en per staatsspoor naar de Scheveningse strafgevangenis werd vervoerd, terwijl een witkiel zijn valies droeg.⁸

Tegen de verwachtingen in overleefden zowel de Hollandsche Hypotheekbank als de Nederlandsche Maatschappij voor Zekerheidstelling voor Ambtenaren en Beambten het schandaal. De twee directeuren waren diep gevallen en zouden de val welbeschouwd niet meer overleven - ook al kwam het feitelijke einde voor de jongste 16 jaar na zijn veroordeling en voor de oudste pas na 26 jaar. Voor de gecompromitteerde heren commissarissen hield de zaak gevoelige verliezen in, van geld maar vooral ook van eer. 'Het hypothecair krediet is geweldig geschokt' schreef een zorgelijke De Beaufort na ontdekking van 'de ramp der Hollandsche Hypotheekbank'. Dat gold eveneens voor het maatschappelijk krediet van hemzelf en zijn standgenoten. Hun falen had een verdenking geworpen op

de deftige stand in het algemeen. De twee 'gewetenlooze schurken' zaten nu wel achter de tralies, maar het vertrouwen in hen die het in de samenleving voor het zeggen hadden, was daarmee niet hersteld.

8. De dood van Oma Geer

Op 25 januari 1908 vergaderden de regenten van de Scheveningse strafgevangenis. Ze bespraken de plaatsing van een illustere gedetineerde, die niet lang daarvoor vanuit het Amsterdamse Huis van Bewaring naar Scheveningen was overgebracht en die correct behandeld moest worden - niet minder correct dan zijn mede-gedetineerden. Zoals te doen gebruikelijk was de directeur slechts bij een deel van de vergadering aanwezig. Eenmaal bij de heren binnengeropen onderhield de president hem erover dat hij de gevangene De Geer niet bezocht had, 'hem erop wijzende dat het zijn plicht is nieuw aangekomen gevangenen zoodra mogelijk te bezoeken'. Besefte hij dat zijn prestige bij de gevangenen geschaad zou worden als zij hem op dit punt moesten controleren? De directeur bood zijn verontschuldiging aan. Nu het tóch ging over De Geer had hij óók iets te melden, namelijk 'dat Mevrouw de Geer plotseling is overleden en dat de Minister het College heeft gemachtigd of zal machtigen om de Geer morgen naar het sterfhuis te laten gaan onder behoorlijk geleide, opdat hij aldaar gedurende 2 uur zal kunnen vertoeven, geweigerd is het verzoek om bij de begrafenis te mogen tegenwoordig zijn.'⁹

De echtgenote van De Geer, geboren jonkvrouwe Engelen van Pijlsweert, was het eerste grote slachtoffer in de familiekring van de fraudeurs. Ze stierf van verdriet - volgens de nazaten met wie ik sprak.¹⁰ Toen het schandaal losbarstte was ze, 63 jaar oud, er totaal door overdonderd geweest. In het buitenland had ze met haar kinderen de afloop van het proces afgewacht. De villa op de Lindenheuvel in Hilversum, waar ze sinds de jaren negentig gewoond had, zou ze niet meer terugzien. Toen de schande compleet was en alles verloren, vertrok ze naar Nijmegen, naar het buiten Leuvenhof, waar ze geboren was, om daar verder temidden van haar familie haar laatste dagen te slijten. 'Oma Geer' was altijd de spil geweest van het gezin, een warme, hartelijke persoonlijkheid, door kinderen en kleinkinderen op handen gedragen. Door de ramp werd dit beeld alleen maar versterkt. Misschien was ze wel te goed geweest. Ze had wel eens geklaagd over het huishoudgeld - waarom was dat toch zo weinig? - maar nooit had ze vermoed dat dit wel eens te maken kon hebben met de duistere praktijken waarin 'die flierefluiter' verwickeld was.

De familieherinneringen zijn niet helemaal consistent wat betreft het bezoek van de onteerde grootvader aan de overledene. Het ene verhaal wil dat 'oma Geer' overleed uitgerekend op de dag dat hij vrijgelaten zou worden, het andere dat hij tot schrik van de familie geboeid en wel op de begrafenis verscheen. Ze kloppen niet met elkaar, maar ook niet met de feiten zoals die in gevangenisarchieven opgetekend staan: De Geer was nog niet vrij en had, als wat opgetekend staat ook klopt, geen toestemming om naar de begrafenis te gaan. In de overlevering is het feitelijke verhaal op twee manieren gedramatiseerd en de verdraaiing onthult iets over de houding van de familie tegenover het gezinshoofd. Met de schande die hij over de familie gebracht had, viel niet of nauwelijks te leven. Van terugkeer kon geen sprake zijn.

Wat er in de familie bekend is over de fraudeur en zijn verdere lot behelst eigenlijk niet zo heel veel meer dan wat er in het Adelsboek over hem vermeld wordt.¹¹ Het zijn slechts contouren: een paar details, een vage herinnering, maar vooral vermoedens en vraagtekens. Inmiddels zouden mijn informanten wel meer over de man te weten willen komen. Weliswaar wordt volgens hen de schandvlek in de familie nog altijd gevoeld, maar hun nieuwsgierigheid wint het toch van solidariteit met dit soort emoties. Hoe verliep dat leven? Hoe hield hij zich in de gevangenis? Hoe leefde hij daarna?¹²

9. Gevangenisstraf anno 1910

Heren in de gevangenis, echt deftige heren, waren begin deze eeuw net zoiets bijzonders als nu. Maar standonderscheid speelde toen een belangrijker rol en dat hield onder meer in dat gedetineerde leden van de bezittende klasse aanpraak konden maken op een wat comfortabeler behandeling. Deze bevoorrechting in de vorm van de zogenoemde *pistole* - een 'vrije kamer' met allerlei privileges - was in de laatste decennia van de vorige eeuw wel onder vuur komen te liggen, maar van afschaffing wilde de politiek niet weten. Een belangrijk argument was dat anders veel vaker gratie verleend zou worden aan hooggeplaatsten en dat zou een erger vorm van klassejustitie betekenen - nu kwamen delinquente heren tenminste nog achter slot en grendel. Wel werd in 1886 deze gunst beperkt tot de huizen van bewaring. In de strafgevangnissen waren de heren voortaan aan het algemene regiem onderworpen. En dat was geen pretje, zoals Herman Franke ons in zijn grote studie over het Nederlandse gevangeniswezen duidelijk maakt.¹³

Rond de eeuwwisseling was 'individualisering van de straf' na een lange en heftige discussie het geldende principe geworden. Alle strafgevangenis-**sen waren overgegaan op het cellulaire stelsel**, waarbij gevangenen door eenzame opsluiting gecorrigeerd werden. Contact met medegevangenen - 'besmetting' - maakte de kans groter op een terugval in de zonde. Met elkaar spreken was verboden en ook moest men onderling onherkenbaar blijven. Buiten de cel was het dragen van een hoofdkap verplicht. Moreel herstel moest gedragsverbetering inluiden en hiertoe was een streng bewind noodzakelijk. Ook al werd het strafklimaat na 1905 volgens Franke wat milder, het bestaan achter de tralies bleef van een vaak fnuikende hardheid.

Gestraften moesten tien uur per dag arbeid verrichten: kleren maken voor leger en gevangenis, erwten sorteren, zakjes plakken, touwpluizen of katoen plukken. Met uitzondering van de zondag zagen hun dagen er aldus uit: opstaan in alle vroegte, werken, ontbijten, werken, middagmaal nuttigen, werken, avondmaal nuttigen, werken, rust, naar bed om tien uur. Buizenverwarming met heet water was gewoonlijk alleen tussen 1 november en 1 april in gebruik. Een temperatuur van 13 graden Celsius werd voldoende geacht. In hun cel stond een ijzeren privaatemmer die om de twee à drie dagen geleegd werd: het stonk dan ook doorgaans flink. Vanaf 1901 werd bij wijze van gunst aan gevangenen die daarom vroegen closetpapier verstrekt. Hun bedden moesten overdag opgeklapt zijn. Om te zitten was er een driepotig krukje bij een opklaptafeltje. Heel veel meer was er niet.

Aan de stenen muren hing niets anders dan een handdoek, een inventarislijst en een uittreksel van het huishoudelijk reglement. Het verdere meubilair in de cellen bestond uit een vloermat, een vuilwateremmer, een stoffer en blik, twee bergplanken, een wasblik, een etensblik, een blikken drinkbeker, een houten lepel, een boterpotje, een zoutbakje, een poetsdoekje, een zeepbakje, een haarkam, een kleebrorstel en een inktkoker met penhouder.¹⁴

Bij aankomst in de gevangenis werd hoofdhaar 'kort afgesneden', baarden waren verboden. Het dragen van grauwe gevangenis-kleding was verplicht.

Voor De Geer en Lefèvre de Montigny zou het tot eind 1907 duren voordat zij de werkelijkheid van de strafgevangenis leerden kennen. Sinds eind 1905 verbleven zij in het Amsterdamse Huis van Bewaring, waar zij in ieder geval baard en hoofdhaar mochten behouden. Ook was daar de *pistole* nog niet afgeschaffd. Uit de gevangenisarchieven blijkt dat Lefèvre de Montigny, of - wat waarschijnlijker is - zijn familie, in tegenstelling tot De Geer, gefortuneerd genoeg was om hiervan gebruik te kunnen maken.¹⁵ Toch loopt ook De Montigny al spoedig tegen de grenzen van de begunsti-

ging aan. Hij wenst meubilair van huis, vooral een gemakkelijke stoel, te laten komen, maar dat wordt hem niet toegestaan. Ook krijgt hij geen ziekenstoel als hij klaagt over reumatiek. 'Hij wordt reeds met verschooning behandeld en mag later opstaan.' Ook mag hij later naar bed dan de gewone gedetineerden, waarvoor het gaslicht aan blijft. 'Er is geene gelegenheid voor hem om ander werk te doen dan erwten lezen en voor-makers maken. Tegen figuurzagen evenwel en netten breien heeft hij geen bezwaar.'

Niet lang na zijn detinerings wordt Lefèvre de Montigny ziek. De geneesheer van de gevangenis constateert suiker in zijn urine. Er is een speciaal dieet nodig, maar daar zijn hogere kosten aan verbonden: f 1,50 minimaal per dag. Hoe moet dat geregeld worden? De patiënt laat de directeur weten dat hij graag alles zelf wil bekostigen, maar dat is moeilijk want 'de prijs van de Pistole is vast.' De ziekte van De Montigny geeft aanleiding tot besprekingen in het college van regenten dat zich zorgen maakt over het gedrag van de instellingsarts. Deze heeft De Montigny 'noodeloos ruw' behandeld en de aanwezigheid van suikerziekte steeds ontkend, waarop tenslotte een zelfstandig onderzoek van de rechter-commissaris deze waarheid aan het licht heeft gebracht. Over deze gang van zaken zijn de heren niet te spreken.

Half mei 1906 blijkt ook de vader van De Montigny ziek, en wel ernstig. De heren regenten nemen een tegemoetkomende houding in. 'Mocht hij overleden zijn dan mag zijne vrouw hem dat persoonlijk in de Directeurskamer komen mededeelen en het jongste kind meebrengen dat de vader nog niet gezien heeft. Bij uitzondering zal dit worden toegestaan.'¹⁶

Ook de gevangene De Geer poogt, afgaande op de notulenboeken van het college van regenten, regelmatig kleine voorrechten te bemachtigen: bijzondere lectuur, speciale tabak, 'extra cantine'. Of hij het zwaarder heeft dan zijn oud-collega is de vraag. De Geer is boven de zestig als hij de gevangenis ingaat, wat betekent dat hij niet alleen op een cel komt. Grijsaards worden net als kinderen niet onderworpen aan de overigens zo heilzaam geachte eenzame opsluiting: zij worden onder toezicht gesteld van medegevangenen, die in dit geval nèt geen Robert en Bertram maar Bertels en Bongaerts heten.¹⁷ Gek worden van het isolement hoeft hij dus niet, hooguit van deze toezichhouders en het *gebrek* aan afzondering.

Voor de autoriteiten was de gelijke behandeling van gedetineerden een hoogst serieuze aangelegenheid. Iedere schijn van begunstiging moest vermeden worden, maar aan de andere kant mocht ook niet overdreven streng tegen de heren opgetreden worden. Ze moesten krijgen waar ze recht op hadden, niet meer maar zeker ook niet minder. In de praktijk bleek deze regel moeizaam uitvoerbaar.

10. Goed en zeer goed gedrag

Steun van de familie was voor het moreel van de gevangenen ongetwijfeld van levensbelang. De mogelijkheden daartoe waren beperkt. Bezoek kon slechts tweemaal per maand plaatsvinden, maximaal een kwartier, in een aparte spreekcel die bestond uit drie, door tralie en ijzergaas gescheiden, compartimenten. In de middelste zat een bewaarder waardoor ieder lichamelijk contact uitgesloten was. Bij Lefèvre de Montigny leidt dit in december 1906 tot een incident. Zijn vrouw en zuster willen tijdens een bezoek over de rechtszaak spreken maar dat verhindert de aanwezige brigadier. De Montigny beklagt zich hierover bij de directeur maar die kiest de kant van zijn personeelslid tegen de dames 'die niet eens hadden bedankt toen hun een stoel aangeboden werd.' De directeur heeft, naar hij de gevangenisbestuurders toevertrouwt, de klager 'alleen maar gezegd: Wij mogen niets maar menschen zooals u meenen zich tegenover ons alles te mogen veroorloven.'¹⁸ De regenten berispen de directeur niet om zijn houding, zij lijken er wel enig begrip voor te kunnen opbrengen. Zij hebben al eerder een verzoek van mevrouw Lefèvre de Montigny (dat zij via de advocaat van de familie heeft laten overbrengen aan de voorzitter van hun college) afgewezen om haar man te mogen spreken 'buiten tegenwoordigheid van een gewoon beambte'. Als er dan toch iemand bij moet zijn dan heeft ze liever de directeur. Maar dat vinden de regenten niet goed, want 'Wij mogen geen onderscheid maken.'¹⁹

De familie kan brieven sturen, maar de inhoud daarvan wordt door de gevangenisleiding gecontroleerd en indien ontoelaatbaar bevonden vernietigd. Het zenden van lectuur is ook aan beperkingen onderworpen. Zij moet - zeker in de strafgevangenis - van morele strekking zijn. Het kunnen geen kranten zijn, want die mogen door gevangenen niet gelezen worden. Bepaalde tijdschriften, bepaalde boeken - dat kan. Van zulke steun blijven Lefèvre de Montigny en ook De Geer niet verstoken, hun leeshonger is blijkbaar groot. Meestal mag die gestild worden, soms echter vinden de autoriteiten dat er een streep getrokken moet worden. Als zij, na hun definitieve veroordeling, in de strafgevangenis terechtgekomen zijn, gebeurt dat vaker. In oktober 1908 worden twee jaargangen van *The Graphic*, *L'Illustration* en *De Wereldkroniek*, die door de familie van De Geer zijn opgestuurd, ondanks afwijzend advies van de onderwijzer (want incompleet) toch maar aanvaard ter opname in de bibliotheek. Als De Geer vervolgens in november een verzoek over leeswerk doet, wordt het niet ingewilligd. Hij wordt inmiddels als een lastige klant beschouwd: 'no 70 de Geer daarentegen is altijd vol klachten (...)'.²⁰

Ook op andere wijze probeert de familie het verblijf van haar zwarte schapen achter de tralies te verlichten. Familieleden van De Geer proberen hem aan aangenamer werk te helpen. Hij zou graag uitsluitend willen figuurzagen en daartoe willen zij hem in staat stellen door inschakeling van een bedrijf van buiten de gevangenis. In mei 1908 ontvangt het gevangenisbestuur een brief van de firma Sinderman en Co waarin het aanbod wordt gedaan gevangene De Geer figuurzaagwerk te laten uitvoeren tegen een weekloon van f 0,37 daags. Maar uit brieven van De Geer is de regenten gebleken dat 'de familie' eigenlijke organisator van het aanbod is. 'Men vreest dat dit bevoorrechtiging van den eenen gevangenen boven den anderen geacht kan worden te zijn.' Nu er een formeel aanbod ligt, willen de heren met de hand over het hart strijken, ook al omdat het al eens eerder is voorgekomen dat werkgevers aan gevangenen arbeid verschaften 'ofschoon men kon vermoeden dat vrienden of familie van den gevangenen er achter zaten.'²¹ Eenmaal toegestaan, levert het werk De Geer een argument om een verzoek om extra-kantine, meer en beter voedsel, kracht bij te zetten. Voor zulk zaagwerk is immers meer spierkracht vereist dan voor het werk op de naaimachine. In het college van regenten wordt vervolgens overlegd of de geneesheer misschien melk en eieren zou moeten voorschrijven, maar met zes tegen vijf stemmen wordt daarvan afgezien.²² Een paar maanden later staat het zaagwerk van De Geer wederom op de agenda van de heren regenten. Hij blijkt zonder dat de directeur ervan wist bestellingen gedaan te hebben voor cartonnageplaten, om uit te zagen. Een verzoek van De Geer om deze alsnog te mogen ontvangen wordt afgewezen.²³

De notulenboeken van de gevangenisbestuurders maken in het geval van De Geer nog wel melding van enkele meer of minder curieuze *faits divers*²⁴, maar hoe hij zich hield in het leven van alledag, hoe zijn verhouding was tot de medegevangenen, of hij berouw toonde en misschien wel psychisch in de problemen raakte - daarover vermelden zij niets. Dat van zulke problemen bijvoorbeeld niet gerept wordt, kan betekenen dat hij ze niet had. Wat bekend is over het gevangenisleven van toen maakt dit echter niet waarschijnlijk.

Wat de gevangenisarchieven nog wel leren, is dat zowel De Geer als Lefèvre de Montigny vervroegd vrijkwamen en wel dankzij de geboorte van prinses Juliana op 30 april 1909.²⁵ Ze kregen beiden een 'afslag' van zes maanden, welk feit hun meegedeeld moest worden door de colleges van regenten in Scheveningen en Utrecht 'onder gepaste toespraak en vermaning'. Genoemde colleges hadden, evenals de procureur-generaal, een strafvermindering van drie maanden geadviseerd. 'Het wil mij voorkomen', schreef procureur-generaal Van den Brandeler na een samenvatting van de

gepleegde misdrijven, 'dat de motieven, voor den voor hen voorgedragen afslag aangevoerd, te billijken zijn; voor Jhr. de Geer diens zeer goed gedrag en hooge leeftijd; voor le Fèvre de Montigny diens goed gedrag, en ongunstige fysieke en psychische toestand.' Het Gerechtshof in Amsterdam kon zich met de argumentatie van de procureur-generaal verenigen, maar adviseerde de minister een strafvermindering van één jaar. De minister maakte er in zijn voorstel een half jaar van en aldus besliste de koningin. Op 29 december 1910 konden De Geer en Lefèvre de Montigny de gevangenispoort verlaten, de rest van hun leven tegemoet. Voor de laatste, een zieke en gebroken man, zou dit leven nog 12 jaar duren. De Geer had echter nog 23 jaar voor de boeg - onverwacht lang voor iemand die door de magistraten als stokoud beschreven was. Een taai jonker.

11. Een nieuw leven

Volgens een oude fatsoensregel is voor een bankroetier het verblijf, laat staan de terugkeer, in de eigen gemeenschap niet mogelijk zolang hij zijn schulden niet heeft voldaan. Wie daartoe niet in staat is, blijft eerloos en kan zijn standgenoten niet meer onder ogen komen. Sinds jaar en dag vormt voor zulke mensen het buitenland, in vroeger eeuwen de koloniën, een oplossing.²⁶ Voor De Geer en Lefèvre de Montigny was het ongetwijfeld duidelijk wat hun te doen stond toen ze uit de gevangenis kwamen - en als het hun niet duidelijk was dan hun omgeving wel. Ze moesten weg, uit de buurt, liefst ver weg. Waar kon men naar toe als men een nieuw leven wilde opbouwen? Indië lag voor hand, maar als men daar bijvoorbeeld vanwege het klimaat niet naar toe wilde, kwam Amerika uiteraard ook in aanmerking. Het land van de onbepaalde mogelijkheden, waar niet gekeken werd naar afkomst en achtergronden! Een groot zwendelaar als de Rotterdamse bankier, filantroop en Eerste Kamerlid Lodewijk Pincoffs was ruim een kwart eeuw tevoren, om zijn straf te ontlopen overigens, ook naar de Verenigde Staten uitgeweken. Hij had er een nieuwe carrière opgebouwd in de sigaren en op zijn oude dag nog meegemaakt dat in Rotterdamse kranten de vraag gesteld werd of hij ondanks alles toch eigenlijk geen standbeeld verdiend had.²⁷

Lefèvre de Montigny nam dezelfde beslissing en ging na enige tijd naar Amerika. Hij stierf in New York op 16 januari 1923 - zo vermeldt althans het *blauwe boekje* in 1931 als de familie van zijn vrouw, Geertruida Johanna Schenkenberg van Mierop, daarin (opnieuw) beschreven wordt en ook de biografische kerngegevens van haar echtgenoot vermeld worden.

In 1916, zeven jaar na zijn vrijlating, was het nog niet zover. Toen verbleef hij nog in Rotterdam - als we een ander blauw boekje mogen geloven, namelijk het in dat jaar verschenen zevende deel van het *Nederland's Patriciaat*. De beschrijving van het geslacht Lefèvre de Montigny geschiedt dan voor het eerst en dat is des te opmerkelijker omdat na een betrekkelijk korte stamreeks de *état present* slechts wordt gevormd door de falsaris met zijn twee zusters, zijn tante en zijn vijf kinderen. Blijkbaar waren de antecedenten van de centrale figuur in deze genealogie, de *chef de famille*, geen beletsel voor opname - òf het moet zo zijn geweest dat de familie de restanten van het familievermogen heeft aangesproken om de redacteurs tot clementie te bewegen. Zo onzinnig is deze veronderstelling niet, want aan hun onomkoopbaarheid werd in die jaren openlijk getwijfeld.²⁸ Hoe dit ook zij, tien jaar na het schandaal werd Lefèvre de Montigny - overigens zonder enige aanduiding van huidige of vorige werkzaamheden - met zijn nakomelingen opgenomen in wat nu geldt als de officiële registers van de vaderlandse aanzienlijkheid. Binnen die gelederen zal misschien met enige verbazing gereageerd zijn, maar op langere termijn kon deze opname voor herstel van de familie-eer geen kwaad. De Montigny's vertrek uit Nederland geeft echter aan dat rehabilitatie voor hem persoonlijk een lastiger opgave was.

Waar ging De Geer heen toen hij uit de gevangenis kwam? Terug naar zijn gezin in ieder geval niet - zijn vrouw was dood en bij zijn kinderen hoefde hij voor onderdak niet aan te kloppen, die wilden liefst zo min mogelijk meer met hem te maken hebben. De villa in Hilversum was verkocht om de schuldeisers te voldoen. Waar moest hij heen als berooide ex-bajesklant? Met de biografische gegevens uit het Adelsboek als aanknopingspunt traceerde ik zijn verblijfplaatsen na zijn vrijlating. Naar het buitenland gaat hij niet, de rest van zijn leven blijft hij in Nederland, aanvankelijk regelmatig verhuizend. De reeks begint verrassend. Na een jaar in Den Haag gewoond te hebben, vestigt hij zich in Amsterdam, op een adres in de Wouwermanstraat. Terug naar de plaats des onheils dus, waar hij menige door hem gedupeerde tegen het lijf kan lopen! In 1912 vertrekt hij wederom, nu naar Apeldoorn waar hij een huis op de Badhuisweg betreft. Op dit adres zal hij vijftien jaar blijven wonen. Volgens het Apeldoornse bevolkingsregister is zijn beroep pensionhouder - waaruit valt af te leiden dat hij niet meer aan de grond zit; hij kan kennelijk in zijn eigen levensonderhoud voorzien. In 1927 verhuist hij naar Bussum, terug naar 't Gooi waar hij ten tijde van zijn arrestatie woonde. Twee jaar later houdt hij het ook daar voor gezien en gaat hij na een kort verblijf in Doorn weer naar Den Haag, waar hij na vier jaar, 88 jaar oud, op 12 augustus 1933 sterft.

Geheel vereenzaamd heeft De Geer zijn levensavond niet doorgebracht. Bij zijn overlijden liet hij een echtgenote achter, Catharina van Werkhoven, een Amsterdamse die hij in 1918 gehuwd heeft. Ze was een dochter van een broodbakker die zes jaar daarvoor bij hem in Apeldoorn, op de Badhuisweg, als huishoudster in betrekking was gekomen.²⁹ Iemand uit een geheel ander milieu dus, wat tekenend was voor zijn deklassering. Bij de nazaten-De Geer is over deze tweede echtgenote niets bekend behalve dat ze 'een soort dienstbode' was. De familie wenste geen contact met het stel, niet met hem en al helemaal niet met haar. Alleen dochter Cateau bezocht hem nog wel eens een heel enkele keer - toen hij in de gevangenis zat gebeurde dat heimelijk, omdat haar man die marine-officier was en bang was voor zijn carrière, dat niet wilde hebben.³⁰ Ook nadien was deze niet op deze omgang gesteld, wat niet wegnam dat de dochter incidenteel haar vader bleef bezoeken. Eéns, in Den Haag, nam ze haar dochttertje mee, die in het huis op de Stadhouderslaan voor het eerst en voor het laatst gedurende tien minuten haar grootvader ontmoette. 65 jaar later herinnert ze zich vooral hoezeer hij een vreemde voor haar was. Ook haar moeder had overigens geen enkele affectie voor hem, vertelt ze. Ze voelde zich verplicht.

Hoe moeilijk de betrekkingen ook geweest waren, op 13 augustus 1933 plaatsten de drie kinderen in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* een rouwadvertentie waarin zij het 'zacht en kalm' overlijden bekend maakten van 'onze beste Vader, Behuwdvader, Grootvader Jhr. Th.A.C. De Geer'. Alsof alles vergeven en vergeten was. De naam van hun stiefmoeder kwam in de advertentie niet voor, zó ver wilden ze toch niet gaan.³¹ Ook over de begrafenis - waar en wanneer die zou plaatsvinden - werd niet gerept.

Hoe De Geer na de ramp zijn dagen doorbracht, welke kennissen hij nog had, hoe hij in die laatste jaren terugzag op zijn leven - het is of de sporen inmiddels door de tijd zijn uitgewist. Zelfs zijn graf is onbekend. De nazaten weten niet waar hij begraven is, óf hij wel begraven is en niet gecremeerd - wat uiteraard iets zegt over het definitieve karakter van zijn uitstoting. Een telefonische zoektocht langs verschillende kerkhoven, in samenwerking met één van hen, leverde niets op. Wel wist een familielid te melden dat er in Nijmegen een grafkelder is, gekocht door de zoon van De Geer, waar zijn moeder, 'Oma Geer' in begraven ligt, samen met zijn zus Antoinette en haar man. Eén plaats bleef open. Was die soms bestemd voor de vermaledijde vader? Hij ligt er niet.

12. Gevolgen voor gezin en familie

Als mensen maar oud genoeg worden, dan verdwijnt de woede om wat ze ooit hebben uitgespookt vanzelf, wordt wel gezegd. En inderdaad, tijd heelt veel wonden en bejaarde zondaars hebben ook iets aandoenlijks. Maar of dit ook gold voor De Geer? Hij had voor zijn naaste familieleden een bittere hoop ellende aangericht. Niet alleen dat de dood van zijn echtgenote op zijn conto werd geschreven, ook het lot van zijn zuster en schoonzuster, de bejaarde weduwes van de oprichters van de Hollandsche Hypotheekbank, was door zijn toedoen dramatisch verslechterd. Als een soort represaille hadden de aandeelhouders deze dames hun weduwenpensioen van f 2.000 afgepakt, ook al hadden sommigen het wel wat 'klein' gevonden om dat te doen. Een nichtje was er furieus over geweest, ze had vergeefs getracht dit onheil af te wenden door zich in het openbaar via een pamflet en een kleine brochure tot de aandeelhouders te richten³² - het laat zich denken hoe in deze gezinnen gedacht werd over de oom die hun moeders van hun inkomen beroofd had.

Voor de kinderen waren de gevolgen anderszins ingrijpend geweest. De dochters, Cateau en Antoinette, waren respectievelijk 34 en 23 jaar oud toen hun vaders malversaties aan het licht kwamen. De oudste was getrouwd, en wel met Willem Theodoor de Booij, telg uit een Haarlems notarisgeslacht die voor een militaire carrière had gekozen; de jongste was nog ongehuwd. Voor beiden was de situatie hoogst gênant en belastend. Het gezinsleven en ook het maatschappelijk verkeer van Cateau en haar man kwamen door de schande onder druk te staan. Hun dochter herinnert zich hoe haar ouders zich in een beperktere kring bewogen dan in hun milieu gebruikelijk was; haar eigen mogelijkheden om mensen te leren kennen, werden hier ook weer door beperkt. Ze heeft altijd het gevoel gehad dat dit zonder schandaal anders geweest was. Haar ouders raakten opgezadeld met gevoelens van onzekerheid en bezorgdheid omtrent hun sociale positie. Wat betreft de loopbaan bij de marine zouden die angsten onnodig blijken, maar ze drukten wel hun stempel op het leven thuis.

Voor de jongste dochter, Antoinette ('Zus'), was de situatie ernstiger. Haar uitgaansmogelijkheden en dus ook huwelijkskansen in de wereld waarbinnen zij was grootgebracht waren nihil geworden. Ze week uit naar België, waar ze na enige tijd een Duitser leerde kennen, Max Otto Bismarck Ackermann, met wie ze in 1910 in Brussel trouwde. Geen huwelijk van gelijke stand, maar ze had een echtgenoot. Deze overleed echter negen jaar later, volgens een in de familie overgeleverd vermoeden door zelfmoord. Zelf bleef ze met haar dochter in Brussel wonen, waar ze

in 1945 overleed, na een moeilijk leven dat zonder het schandaal waarschijnlijk anders was verlopen.

Maar het was ongetwijfeld haar broer Willem Carel, het oudste kind en de enige zoon van de fraudeur, die de zwaarste klappen te verduren kreeg. Zijn huwelijk liep op de klippen - volgens een kleindochter werd hij door zijn schoonvader tot een echtscheiding gedwongen. Aan zijn betrekking als directeur van de *Fabrique Belge de crayons électriques* te Luik, waar naar alle waarschijnlijkheid zijn vader hem nog aan geholpen had, kwam een einde. En na een periode van zwerven besloot hij in 1911, met veel hartezeer vanwege het achterlaten van twee dochttertjes, dan maar in Godsnaam zijn geluk in Amerika te gaan beproeven. De schoonfamilie zou er genoeg van hebben gekregen dat Willem regelmatig in de buurt van zijn gezin opdook en dan het onbewaakte gezelschap van zijn kinderen zocht. Bekostigde schoonvader Reeling Brouwer wellicht de overtocht naar Amerika? Vooral deze stijve oude Fries zou gebrand zijn geweest op het vertrek, in het belang van zijn nerveuze dochter en zijn kleindochters, die al genoeg te lijden hadden van een affaire waar zij zelf geen schuld aan hadden. Zij niet, maar de schoonzoon? Zijn (dreigende) faillissement in Hoorn had zijn vader - als borg - indertijd in de problemen gebracht en was misschien wel de aanleiding tot diens eerste fraudes. De suggestie was tijdens het proces heel duidelijk gewekt. Uiteraard was dit een reden te meer de zoon, die ook in België het leven van een *bon vivant* was blijven leiden, maar liever uit het zicht te hebben, hoe desastreus de scheiding ook mocht uitpakken voor Jacoba Reeling Brouwer, die niet in staat was het vaderloze gezin te leiden en in een rustige omgeving weggestopt verder het genadebrood van haar familie moest eten.

De brieven die Willem schreef aan zijn oudste dochttertje Nicoline - die in het jaar van de overtocht zestien jaar oud was, haar zusje Antoinette was zes - vertellen iets van zijn misère.³³ In juni kondigt hij 'Nini' vanuit Brussel zijn vertrek aan:

Het speet mij erg (dat) jij niet hier kondt komen. ik had je zoo graag nog eens gezien en eenige dagen bij mij gehad, vooral daar ik je van de zomer ook niet zien zal. ik ga n.m.l. begin volgende maand naar Amerika. Ik ga direct van hier naar New Orleans, ten zuiden van New York kijk op de kaart maar eens na. ga dan dwars door Amerika naar de andere kant California, naar Los Angeles. Santa Barbara Ste Diego en waarschijnlijk naar Jamaica en Porto Rico ik weet natuurlijk niet wanneer ik terug zal komen. hoop daar iets te zullen vinden en zaken te kunnen doen. *Spreek er echter nog maar niet over.* ik zal je nog nader schrijven Het is wel akelig zoo ver van jou en Tet weg te moeten gaan doch er is niets aan te doen het moet.

Op 1 juli reist hij met de T.S.S. Lapland af naar Californië, via New York. Vanaf het schip schrijft hij aan zijn dochter:

Ik kon niet meer in Holland komen, zag er ook te veel tegen op je maar voor één dag te zien. het afscheid zou zoo akelig geweest zijn mijn lieve kind het is heusch niet dat ik niet genoeg van je houdt dat weet je wel beter is niet mijn Nini. laten wij het beste hopen en dat ik je spoedig terug mag zien. Tante Cateau kwam over en bracht zij met tante Zus en oom Max mij naar de boot.

Op Nini's verjaardag, een week later, schrijft hij haar opnieuw. Hij wenst haar nog vele gelukkige verjaardagen 'en dat het mij ook gegeven moge zijn dien zoo nu en dan in je gezelschap door te brengen. Laten wij het beste hopen.' De wens zou niet in vervulling gaan, hij zou zijn dochters nooit meer terugzien. Het contact bleef beperkt tot een briefwisseling, die naarmate de jaren verstreken steeds minder frequent werd. Van zijn kant werden het uiteindelijk vooral verjaardagsbrieven, die tezamen een triest en indringend beeld geven van een eenzaam, hard bestaan ver weg van zijn geliefden. Een verslag ook van heimwee en mislukking, teleurstelling en uiteindelijke berusting.

Zijn aankomst in Amerika was overigens in stijl geweest. 'Dutch Baron Here to Meet Smart Set in Found Colony'. Het bewuste krantenknipsel met foto had hij naar Nederland gestuurd. Trots waarschijnlijk, alhoewel zijn portret wel erg nadrukkelijk op het stereotiep van de bloemetjes-buiten-zettende *grand seigneur* geschreven was. De vrouwtjes, paardenrennen, hondenraces: in deze sfeer lagen voor de 'baron' ('unmarried (...), tall, aristocratic, good-looking, with somewhat of hauteur in his actions') de voornaamste interesses. Terwijl hij aan de grond zat en behoorlijk wanhopig was, poseerde hij hier als een elegante en geblaseerde edelman.

Mingling with America's smart set and viewing its pretty girls, however, are not the only objects of the nobleman's visit to this coast. A group of Holland's blue bloods who delight in the racing of fast horses and pedigreed dogs with blood every bit as blue as their own are looking toward the establishment of an exclusive little colony somewhere along the Southern California coast, and the baron while here will select a site suitable for the purposes. Here, says the baron, his friends and himself will establish little estates free from the social obligations and court duties of the old world.

In de brieven aan zijn dochter heerst een andere toon. Succes blijkt geenszins gemakkelijk, er moet hard voor gewerkt worden. In de real estate business lukt het niet en het valt niet mee om iets anders te vinden. Meer dan een mager baantje als caretaker op een citruskwekerij in zuidelijk

Californië zit er uiteindelijk niet in. Het is er droog, kaal, 's zomers heel heet, veel minder aantrekkelijk dan het wordt voorgespiegeld. En in de stad (Los Angeles) is het al niet veel beter met al die kerken en die dominees. Er valt nauwelijks iets te beleven, behalve de slangen die de ranch af en toe onveilig maken. 'Maar genoeg about myself en this rotten country' schrijft hij in een brief van juni 1913. Negen jaar later beschrijft hij hoe hij in een drooggelegde stad een opvoering van Pavlova heeft bijgewoond en na afloop als enige in haar loge ontvangen is, 'zij wilde niemand anders zien. (...) ik kwam pas pas 's nachts over 4 uur thuis dat is mij ook in geen 4 jaar gebeurd.' Het is sappelen en hij is blij met elke vorm van materiële steun die hem uit Nederland bereikt. Als in 1937 een nichtje op huwelijksreis in de Verenigde Staten bij hem langs wil komen en hij enige wensen mag opgeven voor een door Nini mee te geven pakketje, gaan de gedachten naar de Hollandse keuken.

Ik dacht eerst je te vragen mij eenige flesschen en blikken groenten te zenden zooals: groote boontjes - postelein capucijners snijboonen Brusselsch lof groenten die hier niet bestaan en ik sedert mijn vertrek natuurlijk niet gegeten heb. alsook erwtensoep. hutspot. boerenkool met rookworst snijbonen + witte bonen en rookworst, geldersche rookworst - zoute bolletjes en zoute krakelingen doch bij nader inzien geloof ik toch beter dat niet te doen.

Het is maar luxe en hij heeft meer gebrek aan 'een paar goedkoop pantalons', schoenen en ondergoed. De aandoenlijke passage geeft goed aan hoe het met hem gesteld is.

In 1939 is er sprake van een mogelijk bezoek van tante Zus - zijn zuster Antoinette - die naar Amerika wil reizen. De inmiddels zeventigjarige Willem houdt de boot met kracht af. Er is geen logeergelegenheid, de 'algemeene omstandigheden' in Europa zijn zodanig dat ze beter niet kan reizen. Bovendien, 'I am an old man now and don't want any excitement'. Hij informeert beleefd naar het wel en wee van iedereen - zussen, kinderen en kleinkinderen - maar heeft er geen boodschap meer aan hen te zien, want dat betekent ook entertainen en dat kan hij niet meer opbrengen. In december 1940 stokt de correspondentie; het contact met bezet Nederland is onmogelijk geworden. Op 21 juli 1945 overlijdt 'the Baron', zoals hij volgens een kennis die de familie op de hoogte stelt in Glendora altijd genoemd werd, in een ziekenhuis aldaar. Een paar dagen later wordt hij er ook begraven.

Geen enkele maal in meer dan dertig jaar heeft Willem de Geer tegenover zijn dochter de naam van zijn vader genoemd. Geen verwijzing naar diens nieuwe huwelijk, het pension in Apeldoorn of het overlijden in 1933,

niets. Een veelzeggend zwijgen. De naam van zijn moeder valt ook nergens, maar die was al in 1908 overleden.

Zijn dochters Nini en Antoinette kregen op kosten van grootvader Reeling Brouwer een opleiding om zelf in hun levensonderhoud te kunnen voorzien; de één werd lerares aan een huishoudschool en de ander via een school voor lichamelijke opvoeding balletdanseres en -lerares. In 1919, toen Nicoline de Geer 24 jaar was, deed zich een vacature voor aan het hof. Toezicht houden op de keukens, de koks, de zindelijkheid en netheid in het paleis - een functie waarin men direct onder de hofmaarschalk viel, extern was, maar met een kamer op het paleis en een redelijk salaris en niet in particuliere dienst.³⁴ Maar wilde het hof, of liever gezegd: wilde de koningin, die persoonlijk de voordracht moest goedkeuren, zich wel associëren met iemand uit een dergelijke, enigszins besmette familie? Dat bleek mee te vallen: Nini kon de betrekking krijgen. Hof, adel en hoge burgerij vormden een kleine wereld, waarin mistappen van vaders of grootvaders meestal wel bekend waren.³⁵ Dit was daarom een aanstelling met betekenis. De Hoogste in het Land gaf te kennen dat de schande zich niet tot in het tweede geslacht moest voortzetten. Het kon door de nazaten gezien worden als een vorm van rehabilitatie.

13. Herinnering aan zwarte schapen

In 1955 publiceerde jonkheer D.J. de Geer, de gewezen minister-president, een brochure getiteld *Als de avondklok luidt* ter rechtvaardiging van zijn daden in oorlogstijd. Hij haalt hierin een vooroorlogse publicatie van zijn hand aan die moet bewijzen dat hij toen al duidelijk stelling nam tegen het anti-semitisme. Er komt een interessante herinnering in voor. 'Zelfs aangenomen, dat onder de Joden veel verdorven naturen voorkomen - meer dan onder andere mensen -, dan nòg is het gruwelijk, dit op jonge kinderen te verhalen. Het gaat in tegen ons natuurlijk gevoel, om van het Christelijk geweten niet eens te spreken. Ik herinner mij uit mijn schooltijd, dat, toen de vader van één der jongens, een koopman met een geëerden naam, wegens fraude gearresteerd was en de jongen een week thuis was gebleven, den dag vóór zijn terugkomst het hoofd der school ons bijeenriep en waarschuwde, dat niemand van ons in zijn houding iets van het gebeurde mocht laten blijken; "die jongen moet ook verder door de wereld en mag niet den last dragen van de schuld van zijn vader." Zóó denkt immers ieder beschaafd mens er over.' (p. 16) Zou hier in verholde vorm naar de schande van zijn achter-achterneef en diens compagnon en de gevolgen daarvan verwezen worden? Het is een verleidelijke gedachte, maar onbewijsbaar.

Wel formuleert De Geer hier een norm die ons allen vertrouwd en vanzelfsprekend in de oren klinkt. Natuurlijk, kinderen moeten geen slachtoffer worden van de wandaden van hun ouders. De goeden mogen niet onder de kwaaien lijden: is er iemand die het bestrijden zal?

Bestrijden misschien niet, maar het volgen van zulke morele voorschriften is iets anders. Hoe verwerpelijk ook, mensen hebben in de praktijk wel degelijk de neiging kinderen aan te kijken op wat ouders misdreven hebben - net zoals omgekeerd telgen uit een goed nest automatisch krediet meekrijgen waar ze hun voordeel mee kunnen doen. In het aristocratische milieu is deze neiging misschien nog wel sterker vanwege het erfelijkheidsdenken dat hier van oudsher wordt aangehangen. Mensen danken hun voortreffelijkheid, hun stand in de samenleving, niet zozeer aan toevallige maatschappelijke omstandigheden, als wel aan hun afstamming, aan erfelijke factoren. Als hun 'bloed' niettemin geen waarborg blijkt te bieden tegen ontsporingen en corruptie, moet ermee gerekend worden dat het afwijken niet beperkt blijft tot één geval, één rotte appel, maar dat ook nakomelingen de hang daartoe in het blauwe bloed hebben.

De levensloop van Willem de Geer lijkt een duidelijke bevestiging van deze aristocratische neiging. Hij werd net als zijn vader uitgestoten en ook al bleef hij banden onderhouden met zijn directe bloedverwanten, in voor-aanstaande kringen in het vaderland was hij niet langer reçu. Hoe treurig zijn leven na zijn verbanning ook geweest moge zijn, de intrigerende mogelijkheid blijft bestaan dat deze Willem zelf verantwoordelijk is geweest voor alle ellende - en dus niet uitsluitend als slachtoffer gezien moet worden. Zijn zuster Antoinette was dat wel. Haar kansen op de aristocratische huwelijksmarkt waren verkeken: ze kreeg geen uitnodigingen meer en zelf partijen geven was er al helemaal niet bij. Volgens het christelijk geweten van D.J. de Geer had in deze gevallen wellicht wat meer erbarmen opgebracht kunnen zijn.

Als we de balans opmaken van de gevolgen van het schandaal voor de fraudeurs en hun naasten, moeten we onderscheid maken tussen de verschillende betrokkenen. Voor De Geer en Lefèvre de Montigny betekenden de zaak en de daarop volgende veroordeling maatschappelijk gesproken hun einde. Als verschoppelingen kwamen ze uit de gevangenis en voorzover hun familie nog iets met hen te maken wilde hebben, was dat in ieder geval bij De Geer op een heel laag pitje en in het geniep. Hoe erg was het lot van hun kinderen? Als we verder kijken dan Willem en Antoinette de Geer, komen we bij hun zuster Cateau de Booi, die ondanks haar zorgen haar echtgenoot zag opklimmen tot vice-admiraal en later tot directeur van een verzekeringsmaatschappij. En wat betreft de kinderen van Lefèvre de Montigny: zijn twee zoons - die veel jonger waren dan de kinderen-De

Geer - maakten eveneens carrière in de krijgsmacht, waarbij de jongste het bracht tot de rang van kolonel en de oudste tot luitenant-generaal en bevelhebber van de landstrijdkrachten annex chef van de generale staf.³⁶ Geen geringe functies - niet bereikbaar bij gebrek aan kwaliteiten maar ook niet bij bezwaren en blokkades van bovenaf. Uiteraard zegt het bereiken van zulke functies niet alles. Het is heel goed mogelijk dat de betrokkenen hun leven lang gebukt zijn gegaan onder allerlei angsten en gevoelens van schaamte en ook dat hun omgeving die versterkte door op gezette tijden met een toespeling, een grijns, een achteloos vraagje, aan het schandaal te herinneren. Desondanks laten zulke loopbanen zien dat de schande van de vaders voor de families in dit milieu bepaald geen blijvend verlies van standing en prestige hoefde te betekenen.

Tussen de geslachten De Geer en Lefèvre de Montigny bestonden niet onbelangrijke verschillen. De een was van adel en de ander behoorde tot de hogere burgerij. Waar de De Geers al eeuwen tot de aanzienlijkste families gerekend werden, was de claim van aanzienlijkheid van het geslacht Lefèvre de Montigny veel zwakker: een korte stamreeks, niet verder teruggaand dan tot in de achttiende eeuw, en geen bijzonder indrukwekkende posities. Het geslacht De Geer kende (en kent) verschillende vertakkingen en telde naast de fraudeur nog vele andere stamhouders. Voor de vraag wat de schande nu op het familieniveau inhield, zijn deze zaken psychologisch niet oninteressant. Theodoor Anne Carel de Geer kon door de familie ervaren en gepresenteerd worden als een zwart schaap, een slechte uitzondering op een - getuige de genealogie - goeie regel. Bij Johan Jacob Lefèvre de Montigny was dit moeilijker. Hij was de enige stamhouder, voor de familie het boegbeeld en de motor van haar vooruitzichten. Toen hij een zwendelaar bleek, was hij door deze achtergrond geen zwart schaap maar een wolf in schaapskleren. Des te opmerkelijker, kun je zeggen, is het succes van zijn zoons.

Toen in 1907 de stormen van het schandaal nog amper waren uitgevoerd, begon jonkheer D.J. de Geer zijn carrière als nationaal politicus. Het is mij niet bekend dat hij bij zijn pogingen een Tweede Kamerzetel te bemachtigen gehinderd is door zijn verre verwantschap met onze fraudeur. 'Tot in 1940 afwisselend kamerlid, minister en minister-president, werkte De Geer zich op tot de onbetwiste leider van de christelijk-historischen, hoewel hij zich aan de partij en aan zijn partijgenoten weinig gelegen liet liggen (...)', zo vermeldt zijn biografie.³⁷ Het was deze telg uit het geslacht die met zijn vaandelvlucht uit Londen in 1940 en zijn défaitistische houding toen hij eenmaal terug was in Nederland, een schandaal verwekte dat hem na de oorlog tot paria maakte en de wandaden van zijn achter-achterneef ver in de schaduw stelde. Hij werd ontslagen als minister van Staat,

hij moest zijn ridderorden inleveren en sleet in verbittering zijn laatste jaren, 'al schrijvend op zoek naar rechtvaardiging'.³⁸

Voor de kinderen en kleinkinderen van de Th.A.C. de Geer bracht deze affaire hun familienaam opnieuw in diskrediet. De herinnering aan de affaire van veertig jaar daarvoor werd erdoor verzwakt - dat was misschien een zekere troost.

Noten

1. In *Ons Amsterdam* verscheen in juni 1991 in de serie 'Misdaad in Amsterdam' een kort artikel over de fraude van de hand van Eric Slot onder de titel 'In één klap rijk' (jrg. 43/6, pp. 156-158). Ik baseer me deels op dezelfde maar deels ook op andere bronnen dan waarnaar door hem verwezen wordt. Andere publicaties zijn me niet bekend.

2. Het socialistische dagblad *Het Volk* verschafte haar lezers de volgende, misschien nog steeds niet overbodige uitleg: 'Een hypotheekbank leent geld uit op vast goed en verkrijgt dat geld door het uitgeven van schuldbewijzen, die pandbrieven worden genoemd. Zij neemt van de hypotheecaire schuldenaars een beetje meer rente dan zij uitbetaalt aan de houders der pandbrieven, en in het verschil ligt een verzekerde winst.'

3. In 1914 publiceerde Herman Heijermans *Robert, Bertram & Comp.*, een 'Klucht-van-schavuiten in drie bedrijven'. Hij heeft de legendarische 'lustige vagebonden' in moderner gewaad willen doen herleven: de een is zakkenroller en de ander zwendelaar met effecten. In de gevangenis vertrouwt Robert Bertram toe: 'Als 'k weer 'n maatschappij op aandelen opricht, zal 'k m'n commissarissen zóó kiezen, dat 'r geen speld tus-schen te steken is, met 'n president van de Rechtbank als gedelegeerd-commissaris...' (p. 23) Het verhaal lijkt erg op een echo van de fraude van De Geer en

Lefèvre de Montigny.

4. In *De Nederlandsche Financier* (van 18-1-1906) gaat C.J.A. Hartzfeld in op de vraag wat commissarissen nu eigenlijk doen. Hij haalt bitter het volgende citaat aan: "'de Commissaris is een gedistingeerd wezen, dat tantièmes trekt" - een definitie waarvan de onvolledigheid nog steeds niet gebleken is.'

5. J.P. de Valk & M. van Faassen, *Dagboeken en aantekeningen van Willem Hendrik de Beaufort 1874-1918*, 's-Gravenhage, Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 1993.

6. *Handelingen Tweede Kamer*, vergadering 1905-1906, pp. 2260-2268.

7. Die aanzienlijk waren vanwege de gebleken overtaxaties van panden. Er mocht eigenlijk maar 70% hypotheek verleend worden op de waarde van een pand. In de praktijk werd er veel meer gegeven. Het zag ernaar uit dat de waarde van de onderpanden veel geringer was dan in de boeken stond. Dit was een van de punten waarop Troelstra een betere wettelijke regeling vroeg.

8. Zie Slot, op.cit., p. 158.

9. Algemeen Rijksarchief (ARA), Archief strafinstellingen in 's-Gravenhage, Notulenboek strafgevangenis Scheveningen 1906-1908, inv.nr. 16, verg. 25-1-1908.

10. In het najaar van 1996 sprak en correspondeerde ik verschillende malen met mevrouw E. Kamphuis Suermondt, ach-

terkleindochter van jhr. Th.A.C. de Geer. Ik ben haar zeer erkentelijk voor de verleende medewerking en in het bijzonder voor de inzage in correspondentie van haar grootvader Willem de Geer. Ook dank ik mevrouw A.F.F. van Tienhoven-de Booy, kleindochter van Th.A.C. de Geer, voor het gesprek dat ik met haar mocht voeren.

11. *Nederland's Adelsboek* uit 1993 geeft op p. 57 de biografische kerngegevens. Van De Geer's gevangenisstraf wordt conform de regels van deze publicatie geen melding gemaakt, wel van een tweede huwelijk in 1918. Over deze verbintenissen die verder kinderloos bleef, bestaan onder de nazaten alleen speculaties. Zie hieronder.

12. In wat volgt, concentreer ik me op De Geer. Enkele intrigerende feiten over De Montigny en zijn familie zullen aan bod komen, maar de gevolgen van het schandaal in eigen kring zullen vooral uiteengezet worden aan de hand van De Geer, als vertegenwoordiger van de stand die het *noblesse oblige* geen loze kreet wil laten zijn. Toen niet en nu niet.

13. Herman Franke, *Twee eeuwen gevangenen. Misdaad en straf in Nederland*, Utrecht, 1990. Achtergrondgegevens, zoals over de *pistole*, heb ik hoofdzakelijk aan de hoofdstukken VII en VIII van dit boek ontleend.

14. Franke, *op.cit.*, pp. 386-387.

15. Rijksarchief Noord-Holland, archief College van Regenten gevangenis Amsterdam, notulenboeken college van regenten, inv.nrs. 19 en 20.

16. Notulen vergadering 28 mei 1907, p. 351.

17. Notulen vergadering 23 januari 1906, p. 241. Naast bejaarden en kinderen waren er nog twee categorieën die gemeenschappelijk opgesloten werden, namelijk voor de cel ongeschikt verklaarden en gedetineerden die al langer dan vijf jaar vastzaten. Vgl. Franke, *op.cit.*,

p. 374.

18. Notulen vergadering 6 december 1906, p. 319.

19. Notulen vergadering 4 september 1906, p. 287.

20. Notulen vergadering 16 mei 1908, verslag van bezoek van de weekcommissaris aan alle gevangenen.

21. Archiefstrafinstellingen's-Gravenhage, notulenboek college van regenten, vergadering 2 mei 1908.

22. Notulen vergadering 16 mei 1908.

23. Notulen vergadering 14 november 1908.

24. In mei 1905 wil hij bijvoorbeeld gefotografeerd worden, waarvoor hij toestemming krijgt. Waarom wil hij dat? Een motivering ontbreekt. In februari 1908 vraagt hij toestemming zijn testament te maken. Dat mag - in het bijzijn van de directeur of diens adjunct. Dit document kan uiteraard licht werpen op zijn familie- en andere banden na zijn val. Bij het Centraal Register voor Testamenten op het Algemeen Rijksarchief is echter geen testament van jhr. T.A.C. de Geer bekend. Misschien zag hij er toch maar vanaf?

25. Algemeen Rijksarchief, archief Kabinet der Koningin, inv.nr. 5502; archief Verbalen van het Ministerie van Justitie 1876-1914, in.nr. 6634.

26. Vgl. Elisabeth E. De Jong-Keesing, *De economische crisis van 1763 te Amsterdam*, Amsterdam, Internationale Uitgevers, 1939.

27. Pincoffs was de stichter geweest van talrijke ondernemingen, hij was ook de grote kracht achter de havens op Feijenoord en de overbrugging van de Nieuwe Maas. Vgl. Bram Oosterwijk, *Vlucht na victorie. Lodewijk Pincoffs (1827-1911)*, Rotterdam, Donia Pers Producties, 1979.

28. C.J.M. Bruin & C. Schmidt, 'Het boekstaven van "aanzienlijkheid" in het Koninkrijk der Nederlanden', in het *Jaarboek Centraal Bureau voor Genealo-*

gie 1980, p. 216 e.v.

29. Zoals te ontlenen valt aan de Amsterdamse huwelijksacte dd. 19 juni 1918. Getuigen waren de vader en een zwager van de bruid. De laatste woonde in Bussum, dezelfde plaats als waarheen het echtpaar De Geer in 1927 verhuisde.

30. Zij was het waarschijnlijk ook die De Geer in de gevangenis van lectuur voorzag.

31. Catharina van Werkhoven zelf plaats- te voorzover ik kon nagaan geen rouwadvertentie.

32. Uit te reiken op de aandeelhoudersvergadering in juni 1906. Haar aankondiging van dit exposé staat vermeld in een rondschrĳven aan de aandeelhouders, te vinden in het Gemeente-archief Amsterdam, losse archivalia omtrent de Nederlandsche Hypotheekbank, N 20.03.06, nr. 10.

33. De correspondentie bevindt zich met andere familiepapieren in het bezit van mevrouw E. Kamphuis Suermondt, die ik zeer erkentelijk ben voor de inzage.

34. 'De betrekking is niet gemakkelijk, daar er veel tact voor noodig zal zyn. In de eerste plaats moet de persoon, zooals men dat uitdrukt een "Dame" zyn, dus ver boven het gehele personeel staan, en

moet door het personeel behandeld worden zoals het een "Mevrouw" past.' Brief van hofmaarschalk Boreel aan freule De Geer dd. 14 februari 1919.

35. Vgl. de herinneringen van Agnies Pauw van Wieldrecht: '(...) vroeger (deed) elk bericht over wangedrag, veel meer dan goed gedrag, onmiddellĳk door de adellijke gelederen de ronde en (nam) men hierover geen enkel blad voor de mond.' (*Vin-je dat we een hoed op moeten*, p. 110)

36. Volgens inlichtingen van het Centraal Bureau voor de Genealogie en de Sectie Militaire Geschiedenis van de Koninklijke Landmacht.

37. Dr. J. Charité red., *Biografisch Woordenboek van Nederland*, 's-Gravenhage 1989, p. 181.

38. Ibidem, p. 184. Koos Groen citeert in *Landverraad. De berechting van collaborateurs in Nederland*, Weesp 1984, de volgende herinnering aan De Geer in zijn naoorlogse jaren in zijn woonplaats Soest: 'In later jaren, wanneer koningin Juliana zondags naar de kerk ging, zag ze hem regelmatig in haar buurt zitten, kennelijk in de hoop, datzij hem de hand der verzoening zou reiken die haar moeder hem geweigerd had.' (p. 135).